

a

YU ISSN 0021-6933

**JEZIK IN
SLOVSTVO**

letnik XXXI – leto 1985/86 – št. 8

Jezik in slovstvo

Letnik XXXI, številka 8

Ljubljana, maj 1985/86

Časopis izhaja mesečno od oktobra do maja (8 številke)

Izdaja ga Slavistično društvo Slovenije v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik: Gregor Kocijan, Ljubljana, Aškerčeva 12

Uredniški odbor: Gregor Kocijan (slovstvena zgodovina), Hermina Jug-Kranjec (jezikoslovje),

Aleksander Skaza (primerjalna slavistika), Franc Žagar (metodika)

Lektor in korektor: Jože Sever

Tehnični urednik: Ivo Graul

Svet časopisa: Marjeta Vasič (predsednica), Marjan Javornik, Marko Juvan, Mira Medved,

Jože Munda, Pavle Vozlič, France Vurnik in uredniki

Tisk Aero, kemična, grafična in papirna industrija, Celje

Opremila inž. Dora Vodopivec

Naročila sprejema uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Tekoči račun: Slavistično društvo Slovenije, Ljubljana 50100-678-45265

Letna naročnina 400.– din, polletna 200.– din, posamezna številka 50.– din

Za dijake in študente, ki dobivajo revijo pri poverjenikih, 100.– din

Za tujino celoletna naročnina: 1.200.– din

Rokopise pošiljajte na naslov: Uredništvo JiS, Ljubljana, Aškerčeva 12

Revijo gmotno podpirata Kulturna skupnost SRS in Znanstvenoraziskovalni center SAZU,

razliko med polno in znižano ceno za dijake in študente pa krije

Izobraževalna skupnost SRS za družboslovje

Naklada 2.500 izvodov

Vsebina osme številke

Razprave in članki

257 *Marjan Dolgan*, Slovenski »literarni salon v zelenem«

267 *Olga Kunst-Gnamuš*, Od oblike prek pomena do smisla besedila

274 *Mate Simundič*, Slovensko-čakavsko-kajkavski samostalnik *saja*, *saje* tudi na štokavskem področju

Jubilanti

276 *Gregor Kocijan*, Ob življenjskem jubileju akademika Borisa Paternuja

Jezikoslovni problemi

282 *Marja Bešter*, Jezik v narodnoosvobodilnem boju (Poročilo o raziskavah)

Literarnozgodovinsko gradivo

288 *Janko Kotnik*, Drobna reminiscenca v Stritarjevem Zorinu

Metodične izkušnje

290 *Jože Lipnik*, Nekateri primeri in problemi interpretacije in sinteze umetnostnega besedila v osnovni šoli

Ocene in poročila

296 *Štefan Barbarič*, Ob priročnem slovarju beltinskega govora

8/IV V tem letniku Jezika in slovstva so sodelovali

Marjan Dolgan

Znanstvenoraziskovalni center SAZU
v Ljubljani

UDK 886.3.09:316

SLOVENSKI »LITERARNI SALON V ZELEDEM«

Nobeno literarno besedilo ne nastane v praznem prostoru, ampak v presečišču posameznikove ustvarjalnosti, umetnostnih tokov in kulturnopolitičnih kánonov. Ti so v razviti, pluralistični družbi sproščeni, zato ne utesnjujejo različnih ustvarjalnih usmeritev, ampak jih celo pospešujejo. Vsakemu ustvarjalcu omogočajo, da si izbere kánon, ki ustreza njegovi produkciji, ali ustvari novega, ki zanika obstoječe. Raznovrstne stvaritve spremlja komplementarna distribucija in komunikacija: različnim naslovljencem so brez večjih težav dostopna besedila, ki ustrezajo njihovemu literarnemu pričakovanju, in tista, ki mu ne. Hkrati je mogoča svobodna umetnostna polemika brez vnaprejšnjih ali poznejših družbenih izločitvev drugače mislečega. V nerazviti, monistični ali totalitarni družbi pa so produkcija, distribucija in komunikacija otežene: ustvarjalec je zavrt, ker si ne more prosto izbirati primernega kánona. Na voljo je samo eden, ki največkrat ni narejen po njegovi meri, temveč po meri oblastnika. Namen predpisanega kánona ni pospeševanje različne ustvarjalnosti posameznikov, marveč utrjevanje oblastniške moči. Veljavnost teh zakonitosti potrjujejo neštetá konkretna zgodovinska dejstva v zvezi z literarnimi besedili, zlasti nekatere njihove distribucijske stopnje: revialni in knjižni natisi, gledališke uprizoritve in celo filmske ekranizacije, pri čemer so pogoste motnje v komunikacijskem kanalu, ki poteka med avtorjem besedila in njegovim naslovljencem.

Poseben družbeni prostor, v katerem poteka deloma produkcija literature in drugih umetnostnih zvrsti z njihovo distribucijo med elitnimi, navadno oblastniškimi sloji v hkratni komunikaciji, je salon. Na tem mestu ni mogoče natančno navajati njegove geneze, zadržujejo naj samo poglavitne sociološke ugotovitve o tem družbenem prostoru.

Vzroka za nastanek salona ni iskati v literaturi ali kaki drugi umetnostni zvrsti, ki se tudi pojavlja v njem, ampak zunaj umetnosti, v bistvu in načinu obstoja oblastniškega sloja. Ta ni samo lastnik družbene moči, ki si jo ohranja z represivnim aparatom, sestavljenim iz policije in vojske, temveč si prizadeva, da bi pritegnil k sebi tudi religijo, kulturo in umetnost ter se skozi njeno prezentiral, reprezentiral in potrjeval. Zato je razumljivo, zakaj so oblastniki vseh zgodovinskih obdobij domovali v stavbah, ki so veljale za najboljše in najlepše, zakaj so uporabljali najboljšo hrano, zakaj so jim podaljševali življenje domnevno najboljši zdravniki, zakaj so se kazali podložnim slojem v najbolj elegantnih oblačilih, zlasti uniformah, in zakaj so se po truda polnem vladanju sproščali z zabavo, ki je veljala za najboljšo. Toda že v njej je včasih zazijala razpoka: dvorni norec ni skrbel samo za razvedrilo, marveč mu je bilo dovoljeno, da se posmehuje svojim delodajalcem, čeprav ni smela biti ta porogljivost niti trajna niti dosledna, predvsem pa je morala ostati omejena na ozek krog oblastnika in njegovega spremstva. Tako ni mogla niti smela vznemiriti podrejenih slojev. Oblastniki so vključevali v svoje dvore tudi umetnike, jih spravljali v ekonomsko odvisnost in terjali hvaležnost zaradi mecenstva, zato so umetniki slavili – in s tem utrjevali – njihov položaj. Vzporedno z elitizmom dvornega življenja se je krepila rafiniranost dvornih umetnostnih zvrsti, ki so po svoji kultiviranosti prekašale zvrsti, ki so jih skromno gojili podložniški sloji. Nastopanje dvornih umetnikov, zlasti pesnikov, v slavo oblastnikov in spremno družabno življenje, ki je potekalo po posebnih ritualih, obsegačjih vedenje, oblačila, kulinariko in ples, je sestavljalo program dvornega salona. Ker je hotel oblastnik ohraniti svoj vrhovni položaj na družbeni hierarhični lestvici, ni dovoljeval povratne navpič-

ne komunikacije, zato je ostajal dvorni salon zaprta oblika družbenega prostora, v katerem je bila umetnost, kot vse drugo, podrejena oblasti.¹

S postopnim sesedanjem visoke piramidalne fevdalne družbene zgradbe, katere vrh je izgubil polbožanske lastnosti in temu primeren izjemen, komaj dostopen položaj, se je okreplil meščanski razred, ki je začel na nižji ravni posnemati fevdalni dvor.² Tako so začeli od 17. stoletja nastajati najprej v Franciji, potem pa tudi drugod po Evropi, meščanski saloni. Ti so še vedno ostajali prostor, v katerem je občevala elita, vendar ne več dvorna, ampak meščanska. Središče salona ni bil več kronani oblastnik fevdalne države, temveč izobražena soproga bogatega meščana, ki ji godi, da se v njeni hiši zbira politična, umetnostna in intelektualna elitistična srenja, ki ji ni manjkalo snobizma.³ Zato ni imelo njeno sestajanje samo družabnega namena (kultivirana konverzacija, gastronomija, zabava), marveč tudi političnega in umetnostnega. Razsvetljenstvo in pozneje romantika nista več priznavala družbene niti ideološke monolitnosti: posameznika nista več pojmovala kot kreaturo Boga, ki ga zstopa božanski vladar, ampak kot svobodni subjekt, ki dvomi o vsem, zato se kritično opredeljuje tudi do nadrejenih, oblastniških slojev, iz katerih ni izvzet niti vladar. Ti premiki so vplivali tudi na meščanski salon, ki je postal prostor razgibanih polemičnih razpravljanj, v katerih so se pojavljali privrženci konservativnih in radikalno-utopičnih konceptov: prvi so se zavzemali za ohranitev obstoječih družbenih razmerij, drugi pa so zagovarjali spremembe in novosti na različnih družbenih ravneh, tudi na umetnostni. Novatorji so bili navadno glavni usmerjevalci meščanskega salona, ki ni bil več zaprt kot dvorni, temveč odprt v dvojnem smislu: v pluralizmu idej, ki so se kresale v pogovorih privrženecv različnih filozofskih, političnih in umetnostnih nazorov, in v možnosti vstopa zanimivih novincev, tudi tujcev, ki so prinašali nove ideje, se zavzemali za nove umetnostne smeri ali pa so jih že uresničevali v svojih delih; ta so bila pogosto predstavljena članom salona. Zato ni mogoče trditi, da je vodila salon izobražena meščanska soproga, ki je sicer skrbela za njegov uglašeni družabni potek,⁴ kajti dejansko vodilo je bila inovacija. Šele po preizkusu v salonu, v stičišču ustvarjalnega in porabniškega kroga, so začele posamezne ideje in umetnostna dela hitreje prodirati v javnost. Meščanski salon ni bil samo prostor ideoloških in umetnostnih dialogov, marveč tudi prostor, kjer se je oblikovala publika, ki je spremljala nova umetnostna dela, kjer je potekala njihova poljavna verifikacija in ugotavljanje, koliko tolerantnosti prenese družba. Ustvarjalec in porabnik sta bila povezana brez večjega posredniškega sistema. Nazorska različnost ni bila v meščanskem salonu nezaželena ali prepovedana, ampak je bila temelj njegovega obstoja, ker bi ustoličenje enega nazora povzročilo njegovo stagnacijo in konec. To se je začelo dogajati v 19. stoletju, ko se je prvotno mešani salon diferenciral v damskega, katerega članice so bile samo ženske, in avtorskega, ki so ga sestavljali člani iste dejavnosti (npr. založniki, uredniki ali galeristi in podobno);⁵ literarni ustvarjalci pa so se vedno bolj pogosto združevali v literarne skupine. Ta oblika je bila v primerjavi s meščanskim salonom navzven manj razkošna in kultivirana, toda navznoter je dosegla večjo enotnost, saj je izločila privržence drugih nazorov in literarne neustvarjalce, torej svoje občinstvo, zato je postala bolj elitna v profesionalnem smislu. Občinstvo pa so si poskušali pridobiti in ohraniti z izdajanjem svojih publikacij, zlasti revij, v katerih so razglašali svoj literarni nazor in njemu ustrezna literarna besedila.⁶ Tako so postale revije posredniki med literarno skupino in občinstvom. Čeprav je literarna skupina bolj enotna kot salon, ji to ne zagotavlja dolgotrajnega obstoja, kajti člani ne prenesejo trajnejše idejne uniformiranosti.⁷ Poleg tega so se pogosto rekrutirali iz boemskih vrst, zato niso bili naklonjeni meščanski uglašenosti, kaj šele skupinski nazorski enotnosti, saj je pomenila odpoved individualni svobodi. Hkrati se je spremenil tudi prostor njihovega zbiranja. Siromašnemu umetniškemu sloju, ki se ni mogel niti hotel več prodajati na oblastniških dvorih niti uživati mecenstva meščanskih salonov, je preostala za zbirališče samo še sodobna različica srednjeveške krčme, kjer so se srečevali vaganti in ustvarjalci, delujoči zunaj dvora ali Cerkve. Ta različica je kavarna: kot umetnostno zbirališče je najbolj cvetela od druge polovice 19. stoletja naprej.⁸

¹ Prim. Arnold Hauser, *Socialna zgodovina umetnosti in literature I*, Ljubljana 1969, 258–259.

² Prim. n. d., 315, 375, 543–550.

³ Prim. Miloš Ilić, *Sociologija kulture i umetnosti*, Beograd 1966, 99–100.

⁴ Prim. Helmut Kreuzer, *Die Boheme*, Stuttgart 1968, 189–198.

⁵ Prim. n. d., 190.

⁶ Prim. Arnold Hauser, n. d., II, 220–222.

⁷ Prim. Friedrich Kröll, *Die Eigengruppe als Ort sozialer Identitätsbildung – Motive des Gruppenanschlusses bei Schriftstellern*, Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 52, 1978, H. 4, 652–671.

⁸ Prim. Helmut Kreuzer, n. d., 198.

Če primerjamo navedene teoretske ugotovitve literarnih sociologov o salonu s slovenskimi literarnozgodovinskimi dejstvi, potem je treba reči, da se pri nas ni izoblikoval pravi literarni salon. Literarni zgodovinarji največkrat omenjajo različne »krožke«, npr. Pohlinovega⁹ in Zoisovega, kjer se sinonimno uporablja poimenovanje »omizje«, z upravičeno utemeljitvijo: »Zoisovo omizje bi mogli vzporediti s sodobnimi tujimi literarnimi saloni, vendar s to razliko, da v njem ni bila zastopana nobena predstavnica izobraženega ženstva.«¹⁰ Ob Prešernu, Čopu in almanahu Kranjska čbelica (1830, 1831, 1832, 1834, 1848) je nastajala literarna skupina slovenskih romantikov, katere najvidnejši člani so se najraje zbirali v krčmi.¹¹ Podobno velja za skupino ljubljanskih maturantov iz šolskega leta 1854/55 in njihovo skrivno rokopisno glasilo Vaje, za zbiranja realistično usmerjenih skupin ob različnih glasilih in za novoromantično skupino v Zadruzi (1892–98) prav tako v Ljubljani. Že realistični pisatelji so v svojih literarnih besedilih upoštevali meščanski salon kot posebnega naslovljenca,¹² vendar je bilo takratno slovensko meščanstvo še preveč šibko, da bi ustanavljalo trajnejše in velikopoteznejše umetniške salone, v katerih bi ti pisatelji lahko družabno blesteli. V 20. stoletju postaja praksa, da se literarne skupine oblikujejo ob svoji reviji, vedno bolj pogosta, kavarna ali kak drug gostinski lokal pa ostaja predvsem družaben prostor njenih članov.¹³ Da omogoča poglobljeno komunikacijo vsake literarne skupine njena revija, dokazujejo ostri posegi politične stranke, kateri revija ideološko pripada. Značilna primera sta krizi liberalne literarne revije Ljubljanski zvon leta 1932 in katoliške literarne revije Dom in svet leta 1937 zaradi Kocbekovega *Premišljevanja o Španiji*, reakcija ljubljanske škofije, razkol med sodelavci in ustanovitev nove revije Dejanje. Enako velja za zapovrstno ukinjanje literarnih revij po drugi svetovni vojni: Beseda (1956), Revija 57 (1958), Perspektiv in uredništva Sodobnosti (1964), idrijskih Kapelj (1972), Prostora in časa (1974), posegi v Probleme, reakcije na tržaški Zaliv, Most in Celovski zvon ter »kratkotrajno« ustanavljanje Nove revije in očitki, ki letijo nanjo.¹⁴ Vse te ukinitve in različni pritiski iz preteklih obdobij pričajo, da je represija sestavni del slovenskega kulturnega in literarnega arhetipa od reformacije naprej.

Še najbolj se je približala klasičnemu literarnemu in umetnostnemu salonu družabnost, ki jo je razvila Marija Kessler s svojimi hčerami. V njihovo hišo je začel leta 1907 zahajati Ivan Cankar, ki je »privabil na Kesslerjev dom še druge mlade umetnike (in navdušence za umetnost, op. M. D.) (Anton Lajovic, Vladimir Levstik, Etbin in Ada Kristan, Jože Berce, Oton Župančič, Ivana Kobilca, Hinko Smrekar, Rihard Jakopič, Matija Jama, Lojzka Štebi idr.) (...) Brali so svoja ali druga dela, recitirali pesmi, debatirali o umetniških vprašanjih. Nekaj takega je Cankar opisal v knjigi *Novo življenje* (1908) (...).«¹⁵ Glasbeniki so prirejali komorne koncerte.¹⁶ Vrhunec te dejavnosti naj bi bil okrog leta 1910.¹⁷ Salonske lastnosti so očitne, kažejo se v premožnem družinskem okolju, ki omogoča ustrezno dru-

⁹ Alfonz Gspan, *Razsvetljenje*, Zgodovina slovenskega slovstva I (Slovenska matica), Ljubljana 1956, 361.

¹⁰ N. d., 378. Poimenovanje »krožek« uporablja tudi Jože Koruza v: Valentin Vodnik, *Izbrano delo*, Ljubljana 1970 (Kondor 116), 109.

¹¹ Prim. Prešernovo izjavo v nemško zapisanem pismu Vrazu 29. 7. 1843: »Delam 7 ur pri gospodu dr. Crobathu, da lahko 2 uri pri stari – Metki pijem. –«, v: France Prešeren, *Zbrano delo II*, uredil Janko Kos, Ljubljana 1966, 205, 348.

¹² Prim. Matjaž Kmecl, *Od pridige do kriminalke ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*, Ljubljana 1975.

¹³ Prim.: pesem Otona Župančiča o penatih *Pri Kolovratu sede* v: O. Ž., *Zbrano delo IV*, Ljubljana 1967, 231 in komentar urednika Jože Mahnič, n. d., 438; Damjan Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne*, Arhitektov bilten, št. 40–41, Ljubljana 1979, 29–49; Vladimir Bartol, *Literarni zapiski*, Dialogi 1982, št. 4, 364–391; št. 5, 505–528; št. 6–7, 620–637; št. 8–9, 748–782; št. 10, 827–834.

¹⁴ Prim. *Pobuda za novo revijo (kronologija)*, Nova revija 1, 1982/83, št. 1, 122–128; št. 2, 270–280 in nepodpisan napad na CZ, Delo, 27. 12. 1985, članek *Zralce, zralce povej*, Mladina, 14. 2. 1986, 4 ter spremno pismo naročnikom revije, katere 9. št. ni prišla v prodajo.

¹⁵ Jože Munda, *Opombe*, v: Ivan Cankar, *Zbrano delo XXIX*, Ljubljana 1975, 472–473.

¹⁶ Ustni podatek Jože Mahnič, 3. 11. 1985.

¹⁷ Ustni podatek Jože Mahnič, 3. 11. 1985. Za oba se mu zahvaljujem.

žabnost, v izobraženi gostiteljici in njenih hčerah, ki sestavljajo razgledano občinstvo, sodelujoče v razpravah in sprejemajoče nove umetnostne tokove, ter v pripadnosti članov različnim umetnostnim zvrstem od literature, slikarstva do glasbe. Zato je takšna sestava terjala veliko mero pluralistične odprtosti v debatni izmenjavi idej in strpnosti zaradi naspotujočih si značajev nekaterih članov.

Doslej navedeni primeri dokazujejo, da se na Slovenskem niso mogli utrditi družbeni sloji, ki bi kontinuirano pospeševali različne oblike mecenstva, med katere sodi tudi literarni salon. Slovenci so namreč prezgodaj izgubili svojo politično samostojnost in ostali brez svoje države: več stoletij so bili del Avstrije, po letu 1918 pa kraljevine Jugoslavije. Zato se ni mogel izoblikovati slovenski oblastniški sloj, ki bi že zaradi svojega vrhovnega položaja na družbeni lestvici pospeševal umetnost kot zunanje znamenje svoje moči. Poleg odsotnosti dvora in z njim povezanega umetnostnega kroga je za Slovence značilna sorazmerna skromnost plemiškega in pozneje meščanskega sloja, kar ni spodbujalo tradicije literarnih salonov, ki terja urejeno ekonomsko podlago. Zaradi te zakrnelosti slovenske družbe, ki ni mogla normalno delovati niti v mirnem času, je bil njen obstoj v vojni še toliko bolj negotov. Že pred drugo svetovno vojno začeti genocid slovenskega naroda na Koroškem in Primorskem je okupator po letu 1941 razširil na vso Slovenijo. Vendar se je hkrati zgodil nepričakovan preobrat: v najhujši nacionalni ogroženosti – sredi protiokupatorskega boja, državljanske vojne in revolucije – je nastala v partizanskem gibanju, ki je bilo po svoji naravi vojaško, vrsta družbenih oblik, ki so mogoče samo v nacionalno, politično in ekonomsko samostojni družbi: izoblikovalo se je protiokupatorsko in revolucionarno oblastniško vodstvo s svojo vojsko, policijo in ustanovami, ki so značilne družbene celovitosti nekega naroda. Pri nastajanju te oblasti so pomagali tudi literarni ustvarjalci, izmed katerih so nekateri postali celo člani najožjega vodstva. To je delovalo najprej v zasedeni Ljubljani, leta 1942 pa se je umaknilo na Dolenjsko, v zelene roške gozdove, od tam v Polhograjske Dolomite in spet na Rog.¹⁸ Tako sestavljajo novo oblast politiki, ki so hkrati vojaški in revolucionarni taktiki, z njimi pa sodelujejo literarni ustvarjalci, ki nadaljujejo narodnoobrambna in humanistična izročila svojih predhodnikov – Prešerna, Cankarja in vseh tistih, ki so s svojim delom utrjevali ogroženo slovenstvo pred germanizacijo, italijanizacijo, madžarizacijo, ilirizmom in jugoslovenskim unitarizmom. Prvič v slovenski zgodovini se je izoblikovala oblast, ki je imela ob sebi svoje umetnike. Raznorodnosti, ki sta značilni za bistvo politike in umetnosti, najprej ni bilo opaziti, saj sta se obe zavedali usodne narodove ogroženosti, zato sta poskusili izključiti ali vsaj omiliti vsa morebitna nasprotja. Zato so zveneli naravno zaneseni verzi Mateja Bora: »Rad bi bil dvorni poet/veličanstva revolucije«,¹⁹ čeprav je politika javno poudarjala predvsem nujnost narodnoosvobodilnega boja. Tolikšna bližina politike in umetnosti je bila značilna za nekatere tuje oblastniške dvore, teh pa Slovinci v svoji zgodovini nismo imeli. Medvojno zblížanje deluje kot svojevrstna obnovitev manjkajoče faze v zgodovinskem razvoju; zgodila pa se je v paradoksnem obdobju okupatorjevega genocida nad Slovenci. Tedaj so ti razvili vrsto institucij, ki jih niso imeli ne prej ne pozneje, zlasti pa vojsko s slovenskim poveljevalnim jezikom.²⁰ V okviru njenega vodstva pa tudi literarni salon. Ta nazvzen sicer ni formalno obstajal, toda njegova dejavnost je bila, kot je razvidno iz spominskih pričevanj udeležencev, zlasti iz Kocbekovih dnevnikov *Tovarišija* (1949) in *Listina* (1967), tako intenzivna, da je mogoče govoriti o modificirani obliki elitnega salona. Njegovo članstvo

¹⁸ Prim. Edvard Kocbek, *Tovarišija*, Ljubljana¹ 1949; citiran je ponatis Maribor² 1967, 13–47, 172, 232, 420 isti, *Listina*, Ljubljana¹ 1967, 5.

¹⁹ Matej Bor, *Pesmi* (1942); citiran je faksimiliran ponatis, Nova Gorica² 1968, 25.

²⁰ Prim. Jaka Avšič, *O poveljevalnem jeziku NOB Slovenije*, JIS 14, 1969, 97–103;

isti, *Za enakopravnost slovenskega jezika*, JIS 12, 1967, 96–98;

isti, *Nekaj pripomb k mnenjem o rabi jezikov v JLA*, *Sodobnost* 18, 1970, št. 4, 408–427.

Viktor Smolej, *Zgodovina slovenskega slovstva VII*, Ljubljana (Slovenska matica) 1971, 74–76.

je bilo reprezentativno: ob vodilnih politikih Edvardu Kardelju in Borisu Kidriču so se pojavljala tudi druga imena strank oziroma skupin koalicijske Osvobodilne fronte, med stalnimi člani so bili: pesnika Edvard Kocbek, ki je hkrati zastopal tudi krščanske socialiste, in Jože Brejc – povojni Jože Javoršek – ter kritik Josip Vidmar. »Dvorni« salon so občasno obiskovali tudi drugi politiki, vojaške osebe in literarni ustvarjalci, med katerimi so bili pesnika Matej Bor, Miran Jarc, slikar Božidar Jakac in še nekateri. Vojne razmere so potisnile literarni salon, ki je bil pododdelek vojaškega vodstva, iz urbanega okolja nacionalne prestolnice predvsem v roške gozdove. Ker so imeli nekateri literarni ustvarjalci tudi politične funkcije, so te tudi opravljali; o tem poroča Kocbek:

»Danes smo imeli politično zelo pomemben pogovor. Na Kardeljevo pobudo so se sešli predstavniki kompartije Slovenije in predstavniki krščanske skupine. Na eni strani so bili navzoči Kardelj, Kidrič, Leskošek in Maček, na drugi pa Fajfar, Breclj, Brejc in jaz.«²¹

»Predpoldne smo imeli sejo brez Kidriča, odšel je na teren zaradi glasov o velikih sovražnikovih vojaških pripravah, ki jih je opaziti na vseh straneh. Poslušali smo poročilo tovarišev iz kočevskega okrožja. Rešili smo sporna primera dveh aktivistov.«²²

Ker je bila vojaško-politična dejavnost zaradi ilegalnosti partizanskega odpora in usklajevanja različnih pojmovanj med vodstvenimi člani naporna, ji je postala naravna protitež tudi takšna oblika vedenja:

»Medčloveška in skoraj politična kriza zadnjih dni je ponehala. Taborišča se je snoči nenadoma polastila nalezljiva veselost. Brž ko se je znočilo, so se prebivalci gozdnega naselja, ki so čez dan tičali po barakah, vsak pri svojem opravilu, razživele, kakor da bi nekdo zavihtel nad njimi čarobno palico: zazdelo se mi je, kakor da bi nas šele tema rešila svetle nevarnosti in nas popeljala v neomejeno sproščenost. Potreba po sproščenosti je vedno večja, prav pretresljiva, hipoma in z močjo je prevzela stanovalce barak, nastopila kot množična psihoza, kot neubranljiva izravnava zadržanosti in negotovosti. Zbiramo se v jedilnici, odidemo k izvršni baraki kakor k obveznemu obredu, sedemo ob njej in pojemo, dokler ogenj ne ugasne. Nekaterim pa snoči družčine ni bilo dovolj, vrnili so se v shodnico, prepevali dalje, duhovičili in kričali. Družba se je proti jutru preselila v agitprop in veseljačila tako razigrano in pozno v jutro, da je kuhar Henrik od samega besa nad njimi ustrelil v zrak. Danes se je taborišče spričo nenavadnega protesta razdelilo na dva dela, eni so ga odobraval, drugi pa ga obsojali. Agitpropovcem sem moral dati ukor, češ da so bili iniciatorji predolgega in prehrupnega veseljačenja. Čeprav sem jim ga dal pomežikovaje, so bili ves dan užaljeni. Ko sem srečal Dizmo, sem se mu potožil nad njimi. On pa me je poučil: »Če so papeži v Avignonu sedemdeset let kuhali mulo, jo smemo mi v Rogu vsaj en dan!«²³

Če so krvavo vojaskovanje, preračunljiva politika in razposajena zabava skrajne točke, ki zamejujejo dejavnost članov najbolj elitnega slovenskega salona v zelenih gozdovih, potem je treba opozoriti tudi na zanimive debate, ki so napolnjevale vmesne razdalje. V njih so se pluralistično opredeljevali različni filozofski in umetnostnoliterarni nazori. Zanje je značilno, da niso mogli ostajati samo pri izjemnih, vojnih razmerah, ampak so se lotevali vprašanj, ki so polemično zaposlovala nekatere člane sedanjega slovenskega salona že tedaj, ko so se zbirali okrog predvojnih literarnih revij različnih usmeritev v skupine somišljenikov, posedajočih in razpravljajočih po ljubljanskih kavarnah. Te so jim bile sedaj nedosegljive, prav tako kot podeželske, vaške krčme, toda njihov visok položaj v vodstvu ilegalnega gibanja jim je vendarle omogočal že sam po sebi večje ugodnosti, kot so jih bili imeli drugi udeleženci gibanja:

»Kar nekam mimogrede smo pognali korenine in si ustvarili podobo taborišča. Uredila se je kuhinja, prišla zaščitna četa, kurirji so se začeli oglašati. Obnavljamo stare zveze in navezujemo nove. Približno dvesto metrov od naše barake so začeli tesarji graditi novo, manjšo in pristrčnejšo (...).«²⁴

²¹ Edvard Kocbek, *Tovarišija*, Maribor, 1967, 80.

²² N. d., 82.

²³ Edvard Kocbek, *Listina*, Ljubljana 1967, 72. Datum: 5. 6. 1943.

²⁴ N. d., 7.

Prek Novega mesta dobivamo ljubljanske in nemške časnike, zveza je začela delovati brezhibno. Ugotovili smo, da bi mogli z Ljubljano stopiti celo v redno poštno zvezo.«²⁵

Vojna je sicer zbližala člane, ki so že pred njenim izbruhom pripadali različnim ideologijam, ni jih pa mogla poistiti: svojo pripadnost so pogosto zastopali in razlagali tudi v medsebojnih pogovorih, zlasti o krščanstvu²⁶ in marksizmu,²⁷ kar je bilo naravno, saj sta bili obe ideologiji politično navzoči v Osvobodilni fronti. Ker pa vsi člani niso bili samo ali prvenstveno politiki, ampak tudi literarni ustvarjalci, se niso mogli, še manj hoteli izogniti umetnostnim vprašanjem. Pri tem so izpovedali svoja mnenja o znamenitih literarnih besedilih in njihovih avtorjih ali pa poskušali napovedati prihodnji literarni razvoj:

»Snoči smo v baraki znova govorili o slovstvu (. . .) Ob Tolstoju smo se razvneli, obenem smo napravili kratek sprehod po svetovni literaturi. Približali smo se fantastiki kot eni glavnih sestavin resnične umetnine. Vidmar je povedal nekaj resničnih stavkov. Fantastika ni isto kot fantazija. Fantastika je veliko več od domišljije, več od kakršne koli spretnosti človeške zavesti. To je temeljna poteza vesolja in življenja. To je tista zakrita resnica življenja, ki jo more razodeti le umetnik in ki neznansko vpliva na človeka. Literarno delo, ki nima vsaj nekaj fantastičnosti, ne more biti prava umetnina.«²⁸

Iz teh pogovorov je razvidno, da se njihovo pojmovanje umetnosti ni pragmatiziralo, kar bi bilo zaradi vojaških okoliščin pričakovati, zlasti ob dejstvu, da je takrat že začela množično nastajati propagandna odporniška poezija. Umetnostna merila niso prav nič popustila, ravno nasprotno: kritičnih pomislekov niso bila deležna samo mnoga literarna besedila iz slovenske zgodovine, temveč tudi tista iz neposredne sedanjosti:

»Začela sva (Kocbek in Bor, op. M. D.) pogovor o moji poeziji, o slovenski liriki, o poeziji sploh. Bor je razvijal misli o revolucionarni poeziji.

Dejal sem mu: (. . .)

»Moram ti pač reči, da me tudi aktualna poezija ne zadovoljuje. Tvoje Viharje cenim kot pomemben dokument osvobodilnega časa, poezije pa ne vidim mnogo v njih. Zakaj ne? Zato ne, ker je tvoj navdih preobložen z idejnimi podobami in nepesniškimi rekviziti. Revolucionarne poezije namreč prav tako ne priznam, kakor ne priznam katoliške poezije, čeprav vem, da moreta biti tako revolucija kakor religija hvaležen motiv v poeziji. Kaj je namreč v vseh časih osnovni, nespremenljivi element lirike, ki ga nobene časovne spremembe ne morejo izbrisati, temveč le dopolniti in modificirati? To je čim večje skladje med poetično intenzivnostjo in preprostostjo izraza. Čim preprostejši, zrelejši je pesnik, tem manj naličij ima, tem bolj se približuje stvarnosti in tem bolj je povezan s človeško usodo. Kajti glej, več boš povedal sočloveku preprosto in bolj ga boš pretresel in prebudil, če boš za svoje razodetje uporabil malo besedi, kakor pa če boš cingljal z verzi in ropotal z njimi. To skladje, ki o njem govorim, je notranja melodija, ne zunanja šumnost. Če pesem te notranje melodije, ki sloni na preprostosti, nima, ne sprošča in ne osvobaja, temveč zavezuje in zapira. (. . .)«²⁹

Sredi intenzivnih premišljevanj o literaturi in umetnosti v salonu, ki je obstajal sredi protikupatorskega in revolucijskega štaba, niso ostale pozabljene predvojne polemike o vlogi ideologije v umetnosti niti tista o socialističnem realizmu, ki jo je takrat poznal samo Kocbek:

»Ko smo se pogovorili o umetniškem prijemu, ki najbolj ustreza socializmu, se je izkazalo, da nobeden ni poznal močne diskusije, ki so jo tik pred vojno imeli nekateri revolucionarni pisci in kritiki. Po spominu sem obnovil nekatere misli, ki jih je nemška pisateljica Ana Seghersova izrazila znanemu marksističnemu literarnemu esejistu Lukácsu: Sovjetski realizem je svetu odvzel ves čar; nujno je iskanje novega sloga in novih vsebinskih prijemov; književnik naj se loteva vse človeške izkušnje

²⁵ N. d., 16.

²⁶ Prim. E. Kocbek, *Tovarišija*, 219–222; isti, *Listina*, 164–166.

²⁷ Prim. isti, *Tovarišija*, 110–111, 195–198; isti, *Listina*, 209–211.

²⁸ Prim. isti, *Tovarišija*, 105–106. Datum: 9. 8. 1942.

²⁹ N. d., 78. Datum: 11. 7. 1942.

in naj je ne omejuje le na resničnost, ki je družbeno otipljiva in jo je mogoče politično izkoristiti; poskušanje je neogibno potrebno, kajti umetniško ni veljavna le ena sama resnica, posebno ne, kadar hoče biti predvsem propagandno razumljiva; v socializmu kritik ne more biti nezmotljiv, kajti objektivnega presojanja umetnosti ni; marksizma-leninizma ni mogoče izvajati v umetnosti.

Spomnil sem se tudi, da Lukács ni mogel veljavno zavrniti pomislekov Seghersove, njegov odgovor ni mogel prepričati naprednih književnih ustvarjalcev.³⁰

Intelektualna širina razpravljanj dokazuje, da »zeleni« literarni salon ni vseboval samo prvin dvornega, marveč da je upošteval predvsem izročila meščanskega salona, ki se ni podrejal nobeni vrhovni ideologiji, temveč je temeljil na nazorskem pluralizmu vseh članov. Posledica te enakopravnosti in odsotnost nazorske ekskluzivnosti je bil polemični dialog med člani. Ta prvina je značilna tudi za slovenski »zeleni« salon, ki se ni izogibal gorečih debat niti ni zanemarjal družabne, zabavne plati. Intelektualna intenzivnost se je dopolnjevala s povečano radoživostjo, ki je naravna posledica nenehne bližine smrti, kar je pogosta praksa skupin v katastrofičnih obdobjih zgodovine (npr. ob kužni epidemiji v srednjem veku):

»Naša potreba po veseljačenju je tako nepotešljiva, da so ji v zgornji baraki sklenili dati bolj urejene oblike. Tako smo v taborišču priredili prvi zabavni večer. Organiziral ga je agitprop. V ta namen smo izbrali vrtače, ki ji pravimo Huda jama. Dno smo ji očistili v obliki arene in ga okrasili z zelenjem, v njeni sredi pa smo pod večer zakurili ogenj. Pripravili smo program in ga razdelili med prebivalce barak. Izdelan ni bil do kraja, zato je imel značaj improvizacije, skoraj spontanosti, kakor v kakšnem imenitnem baru. Največ je bilo pesmi in recitacij. Lubej je že vse zadnji čas vadil z majhnim moškim zborom, zdaj je prvič nastopil s njim in se dobro odrezal. Najbolj so ugajale ruske pesmi, ki sta jih v dvospevu pela Ziherl in ruski rešenec Genadij. Najbolj je seveda prišla ljubezenska. Potem je nastopil Brejc z dvema svojima skečema. Najprej je prebral »Zelene in rumene tete«, srečanje študenta partizana z vrsto zaskrbljenih in prestrašenih sorodnikov. Ko je prebral do polovice, se je ob svojih dialogih začel sam tako smejati, da je v poslušalcih prebudil pravo smejalno hysterijo. Drugi skeč je na posebno živahen domišljjski način parafraziral vsebino belogardističnega lepaka, ki nam je prišel v roke proti koncu lanskega novembra in je govoril: 'V Žužemberku so partizani vdrli v cerkveno grobnico in premetavali krste in kosti. Med voditelji te tolpe so bili Kocbek, Brilej in Brejc.' To, česar ni bilo in so si belci tako pretresljivo izmislili, je Brejc shakespeareko obdelal. Iz krst so se pred našimi očmi vzdignili davni dekani, župniki in kaplani in se začeli pogovarjati s tremi skrunilci grobov, nastal je dvogovor dveh dob, ki se v ničemer ne moreta več ujeti, zato se izteče v grotesken prepir in v novo nirvano. V rokah skrunilcev ostanejo le njih glave, krogle prešerne igre, kajti v letaku je pisalo, da smo z lobanjami balinali. Med poslušanjem sem s sosedom prišel na misel, da bi poskusili kmalu izdati prvi partizanski književni zbornik.

Zatem smo ogenj pogasili in areno spremenili v plesišče. Šumni prostor je razsvetlila močna svetilka, ki jo je Brecelj preskrbel neke v dolini. Legel sem na zgornji rob vrtače in se zazrl v razgibano vrtenje ljudi, ki pred dvema letoma še niso imeli niti najmanjše slutnje o tem, da bodo podrli vse mostove za seboj in sredi svetovne vihrne in smrtnega boja neke poletne noči tudi zaplesali. Ob tej igri zgodovine me je prevzela veličastna groza. Zato sem oči previdno priprl in si dejal: Življenje je sanjsko, resničnost je pošastna, zgodovina je absurdna.³¹

Iz kronistovega opisa je razvidno, da so zlasti literarni člani vedno raje prakticirali meščanski salon, ki se je večkrat podaljšal v kmečko veselico, medtem ko so se politiki vedno bolj zavzemali za dvorni tip salona, ki bi upošteval politični pragmatizem in terjal od umetnikov spoštovanje oblastniških političnih interesov. Iz ohranjenih pričevanj je opaziti, da so se začeli pojavljati očitki ob najbolj radoživem članu »zelenega« salona, pesniku Jožetu Brejcu-Frančku, ki se je odlikoval po svojem komedijantsko-gledališkem talentu,

³⁰ Isti, *Listina*, 225. Datum: 20. 8. 1943.

³¹ N. d., 132–133. Datum: 5. 7. 1943. Zanimiv je tudi odklonilni odnos, ki ga je imel do Roga partizan in pisatelj Matevž Hace, o čemer poroča Ivo Zorman: »Hace je bil svojevrstna osebnost, bobu je zmeraj rekel bob in ob vsaki priložnosti je poudarjal, da nikoli ni bil v bazi na Rogu, ne med vojno, ne po njej, da ga nihče tudi ne bo spravil tja, ker da so se na Rogu samo ženili. Ne vem, kaj se mu je Rog tako zameril, to je bil njegov problem.« I. Z., *Revščina in blišč Sve-tinove Ukane*, Delo-Književni listi, 6. 3. 1986, 8. Prim. tudi T. Fajfar, *Odločitev*, Lj. 1981, 384, 388, 469–470, 484–485.

ki ga je razdajal v skečih in nastopih pred člani salona. Zdi se, da mu je bila pri tem najprej podeljena pravica do izrekanja neolepšane resnice, ki jo je imel nekdanji dvorni šaljivec.

Ker ta ni priznaval vladarjeve karizmatičnosti, je uperil bodice tudi vanj, zato je bil kaznovan, če se je vladar čutil prizadet. Enako se je zgodilo tudi pesniku »zelenega« salona, ko je v začetku leta 1944 napisal *Najnovejšo pisarijo* in v njej prelił Prešernovo satiro v satiro proti utilitarnosti partizanskega pesništva in časnikarstva ter se zavzel za avtonomijo poezije in za Voduškovno igro *Žene ob grobu*, ki so jo politiki sprejeli zaradi njenega oblikovalnega artizma z nerazumevanjem. Satiro je avtor najprej prebral pred člani salona in požel velik uspeh, vendar mu je Boris Kidrič prepovedal ponovitev pred gosti, ki so obiskali vodstvo partizanskega odpora.³² Da je Kidrič, ki je bil sin takratnega vodilnega prešernoslovca, ravnal kot politik, ne pa kot ljubitelj poezije, je očitno, prav tako tudi dejstvo, da je pripisoval literaturi posebno moč, sicer se ne bi obdal z literati.³³ Kako velik greh je postala satirična pesem v očeh politike, razodeva naslednji zapis:

»Kidrič je na seji odprl tudi vprašanje Frančka (Brejca), ki je spet zagrešil neumnost. Napisal je pamflet k črkarski pravdi, ki se je začela v agitpropu, in v njem napisal tudi več prav nemogočih stvari, ki jih je Kidrič označil za belogardistične. Po mojem mnenju Franček še ni tako daleč, vendar pa ima polno glavo neumnosti, s katerimi stalno škodljivo vpliva na svojo okolico. Kocbek in Kardelj sta dobila nalogo, da poskusita nanj pozitivno vplivati. Sicer smo pa z njim že mnogo poskušali, toda vedno je zašel v stare težave.«³⁴

Iz dostopnih pričevanj je mogoče sklepati, da so pesniki v salonu prvi opazili nevarnosti splošne pragmatizacije umetnosti, ki so jo pospeševali politiki. V istem času je namreč nastala tudi logotehnika celotne odporniške besedilne produkcije,³⁵ kar je bilo še eno znamenje, ki je napovedovalo skorajšnji dokončni razhod »zelenega« salona. Čeprav je napisal najbolj radoživ pesnik in igralec salona po mnenju politikov v svoji satiri »prav nemogoče stvari«, za kar mu najbrž ni ušla kazen, sicer ne bi o njem razpravljali na seji Izvršnega odbora, se je že čez dober mesec pokazalo, da ne morejo brez njega proslaviti pomembnega jubileja, s katerim je bil »zeleni« salon tesno povezan:

»Včeraj smo ves dan proslavljali triletnico obstoja OF. Ob enajstih je bila kratka slavnostna seja Izvršnega odbora in navzočih članov plenuma. Zvečer ob sedmih se je začela skupna taboriščna proslava z daljšim govorom tov. Kidriča in nekaj točkami gledališkega programa. Ob tej priliki je bil prebran ukaz Glavnega štaba o povišanju vseh članov naše straže v podčastnike. Zvečer veselica, ki se je končala šele danes dopoldne – seveda za tiste, ki so vzdržali vso noč. (...) Mikuz – priznan strokovnjak – pravi, da take krokerije še ni doživel. Sicer jo pa premore samo roški pragozd – v kaki Ljubljani se ne bi dala zamisliti. – Franček (Brejc) je spesnil za to priložnost posebno kroniko, ki jo je prepeval skupaj s partizanom Frančkom na zabavnem večeru. Nekateri odstavki so bili prvotno cenzurirani – toda v splošnem veselju je moral prebrati potem vso od konca do kraja. Navedel bom samo nekaj kitic:

Zdaj bova pa natolcevala,
ljudi za čast slavno okrala,
če sva koga si preveč izbrala,
naju naj ne da prec na vešala.
(...)

Na žveplenke kar se da pazite,
ko zaspite, prej jih dobro skrijite,
Peter z njim delavnost podkuri,
sem pa tja jih rabi pri cenzuri.
(...)

³² Prim. Jože Javoršek, *Usoda poezije 1939–1949*, Ljubljana 1972, 68. Dogodek razkriva premikanje tolerančne meje glede na prevlado dvornega ali meščanskega tipa v »zelenem« salonu.

³³ Prim. opombo 46; ambivalenten odnos oblasti do slovenske literature sega od strahu pred njo do prikritega občudovanja, ki prihaja na dan v obliki lastnih »literarnih« poskusov.

Prim. tudi Primož Kozak, *Peter Klepec v Ameriki*, Maribor (Znamenja 26–27) 1971, 9–12.

³⁴ Tone Fajfar, *Odločitev*, Ljubljana 21981 (dopolnjena izdaja), 467; datum: 13. 3. 1944.

³⁵ Prim. Marjan Dolgan, *Logotehnika partizanskega pripovedništva*, Jezik in slovstvo 30, 1984/85, št. 7/8, 232–241.

*Propaganda ima toaleta
od glave do nog strašno zapeto.
Zemljak boji se, da odsek ne zmrzne,
zato spomladi nosi zimske krzne.
(...)*

*Midva pa sva vesela Frančka,
nedolžna kot dva nežna janjčka.
Eden komandir, a drug je tnaló,
iz njega nikdar nič ne bo postalo.»³⁶*

Navidezno srečno sožitje, celo tesen stik med politikó in umetnostjo, ki se ujema s koalicijsko fazó Osvobodilne fronte, se je končalo. Nasprotja niso nastajala samo znotraj »zelenega« salona, ampak tudi zunaj njega, kar dokazujejo ugovori proti logotehniki (»partizanska breza«, Slovenski umetniški klub).³⁷ Začetek razpustitve »zelenega« salona je opaziti že ob Dolomitski izjavi³⁸ v začetku 1943, ko je postala politična koalicija preživela stvar. Komunistična partija je postala vodilna sila gibanja, zato tudi ni bilo več nobene potrebe, da bi ohranili prvotno koalicijsko sestavo vodstva,³⁹ kaj šele celoten salon, katerega člani se niso strinjali z novim položajem niti s pragmatizacijo umetnosti. Idejna razhajanja so polagoma začela dobivati oblike osebnega oddaljevanja. To se je začelo že kmalu po vrnitvi iz Polhograjskih Dolomitov na Rog, in sicer znotraj taborišča; prva razdalja je bila navidezno neznatna, toda za pozornega opazovalca velika, ker je izražala spremembo medsebojnih razmerij.⁴⁰ Nove razdalje ni mogoče istiti s tistimi, ki so jih morali prehoditi člani zaradi vojaških premikov. Vojni položaj je sicer potisnil »zeleni« salon iz urbanega okolja narodove prestolnice v naravo, vendar mu je s svojo naključnostjo omogočil tudi nepričakovano kratkotrajno vselitev v ustrezno opremljene prostore, kar je napovedovalo povojno reprezentančnost oblasti, ne pa umetnosti. Ob italijanski okupaciji so se namreč člani začasno vselili v razkošne sobane gradu Soteska, kjer pa ni bilo niti časa niti potrebe po salonski dejavnosti: nujna je bila samo še vojaško-oblastniška, kar ni vplivalo združevalno na vse člane.⁴¹ Notranja razhajanja, ki so se najprej skrivala za vedno znova doseženo enotnostjo, so povzročila v naslednjih mesecih postopen razhod članov iz istega taborišča. Pričevalci sicer navajajo nove naloge, ki naj bi jih posamezniki opravili za nadaljnjo utrditev odporniškega in revolucionarnega gibanja, toda ti se zaradi dolgotrajnosti nalog niso vedno vračali v taborišče svoje nekdanje »tovarišije«. Zato se zdi naravno, da sta bila izbrana za delegata na drugem zasedanju AVNOJ v Bosni konec novembra 1943 med drugimi tudi Josip Vidmar in Edvard Kocbek, od koder se je Vidmar spet vrnil v Slovenijo, Kocbek pa šele po vojni. Tudi Brejc ni več dolgo vznemirjal sočlanov s svojimi satirami, kajti 26. julija 1944 so mu zaupali vodstvo partizanskega Radio Osvobodilna fronta v Črnomlju, kjer je sicer ostal zaradi narave javnega občila tesno povezan z najvišjim vodstvom, vendar je bil dislociran do konca vojne.⁴²

³⁶ Tone Fajfar, n. d., 475–477. Datum: 28. 4. 1944. Peter je bilo Kidričevo partizansko ime, Jože Zemljak je bil načelnik propagandnega odseka.

³⁷ Prim. Marjan Dolgan, n. d., 238–241.

³⁸ Prim. njeno besedilo v: Tone Fajfar, n. d., 204–207; prim. tudi 207–210.

³⁹ Prim. Kidričevo pismo v: Tone Fajfar, n. d., 208–209: »Zahtevali smo torej od njih (krščanske skupine, op. M. D.) da naj likvidirajo, v praksi lastno politično skupinsko organizacijo, ali pa da naj jasno deklarirajo, da so stranka. V primeru, da bi se deklarirali za stranko, mi seveda ne bi prenehali z njimi sodelovati v okviru OF glede na sedanjo etapo osvobodilne borbe. Bili pa bi glede na nagli razvoj prisiljeni njihovo stranko na terenu čim prej likvidirati. Prvo, kar bi storili, bi seveda bilo, da bi jim javno odvzeli pravico, govoriti v imenu katoliškega dela slovenskega naroda. Za ta namen smo imeli že tudi pripravljene nekatere uglednejše kristjane – predvsem Metoda (Mikuža) – ki bi začeli kot katoličani javno agitirati za čisto linijo OF. (...) Intervencija partijskega vodstva je bila pravočasna in je rodila uspeh. Na zadnjih razgovorih so prisostvovali tudi Sokoli, s katerimi smo se predhodno sporazumeli, in ki so nas dobro podprli.«

⁴⁰ Prim. Edvard Kocbek, *Listina*, 13.

⁴¹ Prim. n. d., 263–266, 273–274.

⁴² Prim. Jože Javoršek, *Radio Osvobodilna fronta*, Ljubljana 1979, zlasti 38–42.

Tako je oblast odpustila umetnost iz svoje neposredne bližine, izpraznila salon v zelenem in se predala mnogo bolj pomembnim vojaško-političnim vprašanjem. Umetnosti sicer ni prenehala vzgajati, kar dokazuje razvoj logotehnike, vendar je to počela večinoma po svojih posrednikih. Tudi zmagoviti konec vojne ni prinesel toliko zaželenih sprememb med politiko in umetnostjo, kajti spet so se začeli ponavljati očitki, češ da se umetnost vdaja »dekadenci«, »nihilizmu« in vsakovrstnim odklonom. Po vojni naj bi ju zbližal socialistični realizem, toda ta je še bolj odbil literarne ustvarjalce. Tudi obnovev literarnega salona ni bila več mogoča v nobeni obliki, kajti diktatura proletariata ne prenese meščanskih načinov socializacije umetnostnih ustvarjalcev. Pravzaprav je dopustila en sam primer: krožek dramatika Ivana Mraka, vendar se je v javnosti razširilo mnenje o njegovi čudaškosti, zato je obveljal za obroben pojav in kot takšen nenevaren.⁴³ Bolj sumljivo je postajalo nastajanje skupin okrog literarnih revij, zato so bile zapovrstjo ukinjene. Sumljivo so (p)ostali tudi člani nekdanjega najbolj elitnega salona, kar so jih Slovenci premgli v svoji dosedANJI zgodovini: »veliko kulturnopolitične nejevolje je povzročil Matej Bor z »ljudsko komedijo« *Vrnitev Blažonovih* (1948)«,⁴⁴ Jože Brejc je bil leta 1948 aretiran in več let zaprt,⁴⁵ novelistična zbirka *Strah in pogum* (1951) pa je bila zadosten povod za Kocbekovo dokončno izločitev iz javnega političnega in za celo desetletje tudi iz literarnega življenja, kar je doslej edinstven primer odmeva kakega literarnega besedila v slovenski zgodovini.⁴⁶ Pri tem je imel pomembno vlogo tudi Kocbekov medvojni tovariš Vidmar.⁴⁷ Tudi po ponovni vključitvi v literarno življenje se je nadaljevala tradicija javnih karanj in zatikanj v objavljanju, kar je trajalo s presledki do njegove smrti in dobilo celo mednarodni odmev. To pa ni bilo ovira, da ne bi bil pokopan z vsemi častmi, ki sta mu jih izkazali obe ideologiji, katerih prvo naj bi izdal leta 1937, drugo pa 1951.⁴⁸ Čeprav se je ob novelistični zbirki čutila prizadeta politika, je zbirko literatura sprejela kot prelomno dejanje, ki zaznamuje konec socialnega realizma in socrealističnih poskusov ter začenja novo obdobje slovenske književnosti.

Ob tem nenavadnem literarnem salonu se zastavlja vprašanje, kaj pomeni njegov obstoj za slovensko literaturo. Pri odgovoru ni mogoče prezreti ugotovitve Jurija Tinjanova, ki je opozoril, da lahko nekateri zunajliterarni pojavi postanejo v izjemnih okoliščinah literarno dejstvo.⁴⁹ To velja tudi za »zeleni« salon, ki je prevzel nase vse funkcije razvite literature v času, ko je bila obsojena na smrt s svojim narodom. Zato se je prav v tem salonu ohranjalo vse tisto, kar se sicer ni moglo v okupiranih mestih: literarni ustvarjalci so pisali literarna besedila, jih javno brali, uprizarjali in razpravljali o njih v sicer zmanjšanem, toda kultiviranem krogu občinstva, s čimer so nadomestili neodvisne, svobodne literarne revije, knjige, gledališča in načelne razprave. Tako priča »zeleni« salon o trdoživosti umetnosti, ki se ohranja tudi v izjemnih zgodovinskih trenutkih, pa čeprav samo še kot zavest o lastni avtonomiji, če se ji že mora v praksi zaradi zunanjih razmer odpovedati.

⁴³ Prim. Taras Kermauner, *Srečavanja z Ivanom Mrakom*, v: T. K., *Sreča in gnus*, Ljubljana 1984, 297–420.

⁴⁴ Franc Zadravec, *Zgodovina slovenskega slovstva VI*, Maribor 1972, 302.

⁴⁵ Gledališki list SNG Drama 48, 1968–69, št. 2: Jože Javoršek, *Manevri*, 78: »1948–1952. Zapor v Kazensko popoljševalnem domu v Ljubljani.« Prim. tudi Jože Javoršek, *Kako je mogoče*, Maribor 1969, 111–114, 161, kjer je avtor prvi imenoval medvojni kulturno dejavnost na Rogu literarni salon.

⁴⁶ Prim. Mladina 1972, št. 4, 10–13 in Mladina 1985 (20. 6.), št. 23, 27. Simptomatična je tudi vest o izginjivih Kocbekovega dnevnika iz druge polovice vojne, prim.: Radko Polič, *Kje je tretji del Kocbekovega dnevnika?* Nova revija 2, 1983, št. 19–20, 2038–2040; isti, *Dnevniške skice*, Nova revija 4, 1985, št. 39–40, 988–1001.

⁴⁷ Prim. J. Vidmar, *Edvard Kocbek, Strah in pogum*, Novi svet 7, 1952, 78–85; Dušan Pirjevec, *Dnevnik in spominjanja*, Nova revija 5, 1986, št. 45, 58–59.

⁴⁸ Prim. zbornik *Človek je utihnil*, Spominu Edvarda Kocbeka, uredil Janez Gradišnik, Celje 1983.

⁴⁹ Prim. Jurij Tinjanov, *Literarno dejstvo*, v: *Ruski formalisti*, Ljubljana 1984, 101–102; isti, *O literarni evoluciji*, n. d., 127.

Summary

THE SLOVENE »LITERARY SALON IN GREEN«

The term 'literary salons' is usually associated with gatherings of authors organized by members of the ruling class. National subordination and social underdevelopment are the reasons why Slovenes did not get beyond a few attempts to organize salons. Paradoxically, a turning-point did not occur until the Second World War when, in the midst of the greatest danger for the whole nation, the most elitist literary salon was established in the Rog head-quarters of the revolutionary movement against the occupying forces. Besides politicians and military tacticians, two important writers, Edvard Kocbek and Jože Brejc (a. k. a. Javoršek) and the critic Josip Vidmar also took part. Although the politicians demanded that art be pragmatic, the writers defended the belief that art should be autonomous. Because the political-military and artistic notions of creative writing were considerably different, the Green Salon was abolished by the politicians. After the war, peaceful coexistence could not be resumed. Moreover, the destiny of the former members of the salon proves that an idyll between politics and art is impossible.

Olga Kunst-Gnamuš

UDK 801.5:808.63-5

Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani

OD OBLIKE PREK POMENA DO SMISLA BESEDILA

1. Prelomna mesta v strukturi površine

Namen tega prispevka je dokazati, da razčlemba površinske strukture ločenih stavkov na sestavine (stavčne člene) ne zadošča za pomensko razlago stavka, njegovo umestitev v sobesedilo in razumevanje njegovega pragmatskega sporočila. Morda se bo to dejstvo pokazalo kot samoumevno, kot nekaj, kar ni treba posebej dokazovati. Toda namen razprave je prav prelom s samoumevnostjo in zdravorazumarstvom. Samoumevnost in zdravorazumarstvo ni zdrava naložba za razvoj znanosti (to sploh ni naložba, ampak ruvanje njenih korenin); z njo je mogoče shajati le tako dolgo, dokler so domači znanstveniki samo uporabniki tujih teorij in se ukvarjajo le z uporabnimi znanostmi in dokler ne začnemo razvijati znanosti in raziskovanja kot množične dejavnosti. To bo mogoče preseči le, ko bodo metode znanstvenoraziskovalnega mišljenja prodrle v vzgojo in izobraževanje, začneši z univerzo in od nje navzdol, vse do osnovne šole.

Naša šola in šolniki še vedno težijo k rezultativnemu učenju, k prevzemanju in prenašanju tuje učenosti; raziskovalne metode dela si počasi utirajo pota. Celo do že danih možnosti je čutiti odpor. Tako npr. veliko vemo o pomenoslovju in pragmatiki, a še vedno visimo z dušo in telesom samo na slovnici. Skušajmo dokazati, kje odpovedo slovnčni koncepti, temelječi na strukturi jezikovne površine.

a) Razkritje pomena

Jezikoslovje je bilo prisiljeno priznati nezadostnost površinske obravnave jezika tisti hip, ko je bila ta tudi neizpodbitno dokazana in je bilo znanstveno kapitulacijo nujno podpisati,¹ to je ob primerih pomensko dvoumnih stavkov:

(1) *Izbira delavcev poteka skladno z družbenim dogovorom.*

Na podlagi analize površinske strukture stavka pomensko ni mogoče razložiti. Ne ve se, ali delavci izbirajo ali pa so le izbirani. Nasprotno pa se je hkrati pokazalo, da je isto vsebino mogoče izraziti na sinonimne načine:

(2) *Pregledali so mu želoдец in odkrili rano.*

Pri pregledu želoдца so mu odkrili rano.

Da bi razrešil te primere, ki jih ni mogoče pojasniti, če upoštevamo samo površinsko strukturo, Chomsky vpelje pojem globinske strukture, ki podaja tak opis stavkov, ki omogoča razložiti pomen.²

Že na tem mestu kaže opozoriti na misel, ki se ponuja: pomenska obravnava jezika je razlagalno uspešnejša, razkrije prikrite pomenske plasti. Toda s temi robnimi primeri zajeti pomeni nikakor niso izjema. Kot vselej se bo tudi tu pokazalo, da zavrženi primeri vladajoče teorije (to je tisti, ki jih ta ne zmore razložiti) postanejo nosilni temelj nove. Pomenoslovna obravnava jezika bo razkrila, da pravzaprav razumemo veliko manj, kot vemo in kot smo pripravljeni priznati. Govorica sicer učinkuje na nas, toda to ni dokaz, da jo dejansko tudi reflektiramo.

Na opisanem mestu se je strukturalizem površinskih struktur prevesil v pomenoslovno raziskovanje jezika. Začetna postavka teh raziskav je bila, da je jezik izraz človeka kot razumskega bitja, bitja mišljenja in mišljenjske naravnosti, in v skladu s to naravnostjo jezikoslovje raziskuje razmerje med izrazom, zunajjezikovno dejanskostjo in razumsko konceptualizacijo. Predpostavlja se, da je opis generativnih pomenotvornih pravil hkrati tudi opis delovanja človekovih možganov (jezik je namreč definiran kot kompetenca, zmožnost tvoriti in razumeti neomejeno število stavkov na podlagi končnega števila tvorbnih pravil).

b) Vpeljava sobesedila

Kadar tvorimo besedilo, v neposrednem sobesedilu poimenovane predmetno-pomenske sestavine praviloma ne poimenujemo na novo, ampak se nanjo le navežemo, za to imamo na voljo razna jezikovna sredstva. Ponazorili jih bomo s preprostim primerom:

(1) *Bili*(so) *objestnega vedenja.*

(2) *Veselo*(jim) *je segla v roko.*

(3) *(Dva izmed njih)* *je nekje srečala že poprej.*

(4) *(Nobeneга)* *doslej še ni srečala.*

Končno je spoznala vse tri fante

Končno je spoznala vse tri fante,

(5) *(o katerih)* *ji je Vesna toliko pripovedovala, osebno.*

(6) *(Mladeniči)* *so jo predrzno opazovali.*

Kaj nam razkrivajo ti primeri?

Raziskovali bomo, s kakšnimi jezikovnimi sredstvi je realizirana navezava s predmetno-pomensko prvino, izraženo z zvezo vse *tri fantje*, v drugem stavku. Hkrati bomo dokazali, da nas analiza površinske strukture drugega stavka pripelje do nerešljivih težav, če ne upoštevamo sobesedila.

(1) Če prevzame obravnavana sestavina v naslednjem stavku vlogo povedka, jo lahko izpustimo, ker so podatki o osebi, številu in spolu ohranjeni v obliki povedka oziroma osebne glagolske oblike:

Bili so (ø) objestnega vedenja.

3. os. mn. (fantje)

(2) Če prevzame sestavina v drugem stavku vlogo predmeta, izpusti ni mogoč, saj pride do razhajanja v sklonu. Podatek o novi skladijski vlogi je realiziran v obliki zaimka:

Veselo jim je segla v roko.

3. os. mn. (fantom)

(3) Do razhajanja lahko pride tudi v številu. Razliko izrazimo z nanovo vpeljanim pridevniškim števnikom:

Dva izmed njih je nekje srečala že poprej.

Dvema izmed njih ni pogledala v oči.

Jedro nastale zveze je v tem primeru pridevniški števnik *dva/dvema*, zaimenska beseda nosi podatek o osebi in stoji v rodilniku v vlogi desnega prilastka.

Pri teh primerih pa se začenjajo težave. Če upoštevamo sobesedilo in realiziramo globinsko strukturo, pridemo do drugačnih izidov, kot če je ne.

Stavčna analiza površinske strukture nam pokaže, da opravlja zveza *dva izmed njih* vlogo predmeta 4, zveza *dvema izmed njih* vlogo predmeta 3. Toda kaj je v zvezi jedro in kaj določilo? Do drugačnih izidov pridemo, če upoštevamo sobesedilo, kot če ga ne.

Če ne upoštevamo sobesedila, imata besedi *dva/dvema* vlogo jedra z desnim samostalniškim določilom *izmed njih*. Če ekspliciramo globinsko strukturo, je izid drugačen: *dva fanta izmed treh fantov*. Še vedno gre za predmet, a števniki opravlja vlogo levega količinskega določila. Ta hip postavimo domnevo, da naši primeri razkrivajo navezovalno motivirano pretvorbo levega pridevniškega določila (*dva fanta*) v jedro, izraženo s posamostljenim pridevniškim števnikom (*dva*), in pretvorbo prvotnega jedra (*fantje*) v desno določilo, realizirano z zaimkom. Razmerje med sestavinama je izraženo s predlogom. Ta hip je upoštevanje sobesedila in globinske strukture omogočilo prepoznanje novega jezikovnega pojava – navezovalne pretvorbe. Ali je to že zadosten dokaz za trditev, da razčlenbe

¹ Opozarjam na presupozicijo te misli: znanost se težko poslovi od vladajoče paradigme, saj njeni nosilci uživajo nje-ne sadove. Odpoved paradigmi je pogosto odpoved socialno pridobljenim privilegijem, ki so posebej nepremakljivi v statičnih družbah.

² Tu ni mogoče podati opisa pomenoslovnih obravnav; začnejo se s predpostavko globinskih struktur (Chomsky, 1957, 1965), sledi opis propozicije in modalnosti (Fillmore, 1968), generativni semantiki gredo do pomenske razčlenbe leksičnih enot (Mc Cavley, 1974), češko funkcionalno pomenoslovje pa vpelje v pomenski opis še členitev na presupponirani in novi podatek.

površine posamičnih stavkov ne podajo izčrpnega opisa jezikovnih pojavov? Zame je, toda skeptiki bodo morda še vedno trdili, da smo opis le zapletli, zato pojdimo v dokazovanju še naprej in vpeljimo primere, ob katere se bodo spotaknili tudi tisti, ki ljubijo preproste analize brez presežkov in ostankov.

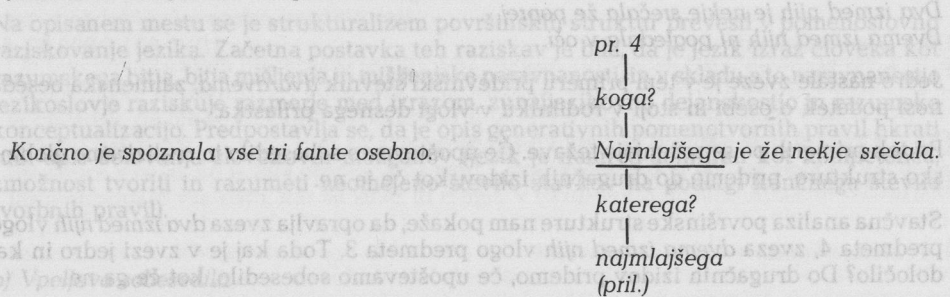
(4 a) *Nobenega doslej še ni srečala.*

Stavčna analiza razkrije, da beseda *Nobenega* opravlja vlogo predmeta. Če realiziramo globinsko strukturo *Nobenega fanta doslej še ni srečala*, in jo analiziramo, dobimo še vedno predmet, toda z levim prilastkom *Nobenega*. Ali lahko tudi tokrat govorimo o posamostaljeni pridevniški besedi, ki opravlja vlogo predmeta? Za to rešitev govori tudi dejstvo, da ima zaimensko končnico *-ega*, ki nosi podatke o spolu (nasproti *nobene*), številu (nasproti *nobenih*) in sklonu (nasproti *nobenemu*). Razčlemba govori v prid trditvi, da imamo opraviti s posamostaljenim pridevnikom v vlogi predmeta, tvorjenega s pretvorbo, sestavljeno iz operacij: izpust jedra prvotne globinske zveze (*fante*) in nadomestitev prvotnega določila (vse tri) z novim (*noben*), ki hkrati prevzame novo skladenjsko vlogo in se osamosvoji.

Vprašanje skušajmo izostriti ob naslednjem primeru:

(4 b) *Najmlajšega je že nekje srečala.*

Postavlja se vprašanje, kako se vprašati po stavčni sestavini *najmlajšega*, z vprašalnico *koga ali kaj* ali s *katerega*. Nalogo smo postavili skupini slovenistov (16 poskusnih oseb) in skupini visoko izobraženih laikov. 2 slovenistki sta izrazili dvom, ostali so se odločili za vprašalnico *koga ali kaj* in za stavčni člen predmet 4. Laiki so ravnali drugače. V večjem številu so po besedi vpraševali s *kakšen* ali *kateri*.

Če se odločimo za predmet, imamo opraviti s posamostaljenim pridevnikom. Za to razlago bi govorila primerjava z nemščino, kjer bi imeli *Den Jungsten*.

Če se odločimo za prilastek in upoštevamo sobesedilo, lahko govorimo o izpustu sobesedilno znanega jedra, ki bi mu pripadala vloga predmeta:

Najmlajšega (ø) je že nekje srečala.

m. sp., edn., tož. (fanta)

Kot v vseh doslej obravnavanih primerih imamo opraviti z izpustom poimenovanja predmetnopomenske sestavine, medtem ko je njena skladenjska vloga vselej realizirana. Po datek o izpuščeni sestavini se – če ima vlogo osebka – ohrani v povedku oziroma osebni glagolski obliki; če ima vlogo predmeta, se pozaimi, če ima vlogo jedra samostalniške be-

sedne zveze, pride do njenega izpusta, podatek o njej in njeni skladenjski vlogi se ohrani v končnici pridevniške besede. V slednjem primeru je težišče sporočila na lastnosti sestavine in je predmetnost samo presuponirana. Zato bi se kazalo odločiti za vprašanje *kateri/kakšen/čigav*, torej za prilastkovo vlogo in opozorilo o izpustu predmeta. Ta predlog bi želela podpreti s soočanjem teoretično izpeljane rešitve z dejansko rabo. Skušajmo razvozlati, kako se v naših primerih dejansko vprašujemo. Oglejmo si pogovor v naslednjem položaju:

A: *Ali mi, prosim, pokažete rokavice.*

B: *Katere želite, volnene ali usnjene?*

A: *Pokažite mi oboje.*

V dejanskosti se vprašujemo s *kateri*, torej po lastnosti predmetnosti, ki je znana iz sobesedila.

Da bi teorijo jezika približali dejanskosti, bi naše primere morali obravnavati tako, da bi upoštevali sobesedilo. Vpeljava sobesedila omogoča rešiti neskladje med dejstvi oziroma rabo in teorijo, hkrati pa obogati jezikovni opis s pravili, pomembnimi za nastajanje besedil. Ta so naslednja: iz sobesedila znane predmetnopomenske sestavine v besedilu ne poimenujemo znova. Ohranimo le podatek o njeni skladenjski vlogi.

a) Če opravlja vlogo osebka, je ta podatek ohranjen v povedku oziroma osebni glagolski obliki:

Peter se je nepričakovano vrnil domov. Presenečen je ($\emptyset$ = Peter) opazil, da v njegovi sobi gori luč.

b) Če opravlja vlogo predmeta, ga pozaimimo:³

Peter se je nepričakovano vmil domov. V nabiralniku ga je (= Petra) čakalo pismo.

c) Če je jedro samostalniške besedne zveze, ga lahko izpustimo, podatek o njem je ohranjen v obliki določila:

Peter se je nepričakovano vmil domov. Utrujen ($\emptyset$ = Peter) je trkal na vrata, a se ni nihče oglasil.

Tu se ponuja misel, da bi kazalo povedkov prilastek razlagati pretvorbno.

(5) Študentom je delal težave naslednji primer navezovanja:

Končno je spoznala vse tri fante, o katerih ji je pripovedovala Vesna, osebno.

Študenti niso uspeli dokazati, zakaj je beseda *kateri* v tem primeru pridevniška beseda, upošteva je skladenjska in oblikoslovna merila. Vendar težava ni tako velika, saj ima beseda *kateri* za pridevniško besedo značilne oblikoslovne lastnosti, z jedrom se ujema v spolu, sklonu in številu:

fant, o katerem
dekle, o kateri – ujemanje v spolu

fant, o katerem
fantje, o katerih – ujemanje v številu

³ V tej izjavi je skrita misel, da se bistvo pojavnosti vselej ne zakriva, ampak se realizira pojavno, le da ga v danih teoretičnih okvirih ne znamo videti. Zaimenska beseda v vlogi sobesedilnega navezovanja nam pove naslednje: da lahko opustimo podatek o predmetnopomenski sestavini, ohranjamo pa podatek o skladenjski vlogi. Ti so realizirani z oblikoslovnimi sredstvi. Besede, ki opravljajo vlogo osebka, predmeta ali jedra samostalniške besedne zveze v raznih vlogah, imajo na voljo različne oblike navezovanja.

fant, h kateremu – ujemanje v sklonu
fant, za katerega

Skladenjsko razmerje med jedrom in določilom je realizirano na nenavaden način. Pojasniti ga je mogoče z vpeljavo globinske strukture: *fant, o tem fantu...*

Ponovljeno jedro (fant) je izpuščeno, kazalni zaimek je nadomeščen z oziralnim *kateri* (videti je, da vsebuje prvino kazalnosti – em – in oziralnosti –kr –).

(6) Primer s stališča obravnavanih vprašanj ni zapleten; ponovljeno predmetnopomensko prvino smo preimenovali in tako dodali nove modalne pomenske odtenke.

c) Okoliščine generirajo smisel

Podobno kot je strukturalizmu površinskih struktur spodrsnilo ob pomensko dvoumnihih stavkih, se pomenoslovje zlomi ob stavkih, katerih dobesedni pomen se ne sklada s sporočenim (smislom ali sporočilom). Besedilo

Pazi, tla so spolzka

se lahko sklada z dobesednim pomenom, kadar naslovnik zares hodi po spolzkih tleh in ga z izrekanjem želimo opozoriti na nevarnost. Lahko pa si mislimo položaj, ko naslovnik udobno sedi v naslonjaču in ga z izrekanjem stavka opozarjamo ali mu celo grozimo, da so njegova dejanja nepremišljena in ga lahko pripeljejo v težave. Da bi razumeli smisel besedila, moramo poznati in upoštevati okoliščine.

2. Besedila razčlenjujemo iz treh zornih kotov

Za primer vzemimo preprosto besedilo,⁴ izraženo z eno samo povedjo:

(1) *Ali si že prišel?*

a) Dostop do sporočila nam omogoča oblikovna, izrazna, materialna ali fizična pojavnost besedila – površinska struktura. Sporočilo je realizirano črkovno (če ga preberemo, glasovno; glasovna realizacija je prvotna, črkovna drugotna). Najmanjša enota fizične pojavnosti je glas ali črka. Glasovi oziroma črke sestavljajo besede in njihove sestavine, te se povezujejo v večje strukturne enote, v našem primeru so urejene v stavek.

b) Toda glasoslovna, oblikoslovna in skladenjska razčlemba za razumevanje ne zadostuje. Vprašati se je treba po razmerju med izrazom (I) in pomenom besedila, po razmerju med zaznamujočim in zaznamovanim. Kakšna je pomenska zgradba našega besedila? V njem je opisana struktura dogodka, katerega jedro izraža glagol *priti*; ta potrebuje kot obvezno pomensko dopolnilo vršilca dejanja, tistega, ki pride, določiti pa je mogoče tudi okoliščine dejanja. To pomensko sestavino imenujemo propozicijo P: p = priti, vršilec, cilj.

V besedilnem pomenu pa so izražene še druge pomenske sestavine: vlogo vršilca je prevzel naslovnik, 2. oseba (si), dogodek se je udejanjil pred izrekanjem besedila (preteklik *si prišel*), sporočevalec naslovnika vprašuje po opisanem dejanju (Ali si prišel?). Toda čemu nekoga, za katerega vemo, da je že prišel, po tem dejanju še vpraševati? Naše besedilo izraža, da sporočevalec – tisti, ki besedilo izreka – naslovnika ni pričakoval in z izrekanjem vprašalne povedi ne vprašuje, ampak izraža neskladje med pričakovanjem in

⁴ Izraz besedilo (B) nam pomeni oblikovno ali izrazno realizacijo sporočila, in sicer iz ene ali več povedi.

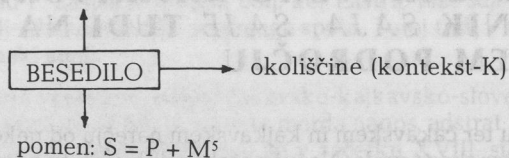
dejanskostjo. To neskladje je izraženo z besedo že. To so modalne ali naklonske sestavine pomena:

M = vršilec je naslovnik, 2. os.; skladijski naklon – odločevalno vprašanje (*ali in sprejrnjeni besedni red si prišel*), neskladje med pričakovanjem in dejanskostjo (*že*). Naklonska ali modalna sestavina vstavi dogodek v čas, z izbiro skladijskega naklona izrazi razmerje do dejanja, določi dogodek glede na udeležence sporazumevanja oziroma osebe.

c) S stališča rabe si lahko postavimo še naslednje pomembno vprašanje: Kdaj je smotno tako poved izreči, komu in s kakšnim namenom? Kakšno govorno dejanje je mogoče z njenim izrekanjem opraviti? Pomenska razčlemba na postavljena vprašanja ne odgovarja. Lahko si mislimo položaj, v katerem z izrekanjem tega besedila izrazimo – hote ali nehote – neprijetno presenečenje nad naslovnikovim prihodom. Lahko pa le začudenje, da je prišel tako hitro. Učinek, ki ga dosežemo, je odvisen od tega, ali smo naslovnika težko pričakovali in smo se njegovega prihoda veselili, ali pa nas je njegov prihod neprijetno presenetil. Pri razumevanju besedila in njegovi rabi je treba upoštevati okoliščine ali kontekst.

Vprašanja, povezana s tvorjenjem in razumevanjem besedila, lahko povzamemo z naslednjim narisom:

oblikovna ali fizična pojavnost (O)

To so tri vprašanja, s katerimi se ukvarja sodobno jezikoslovje (pomenoslovje ali semantika, pragmatlingvistika in strukturalizem površinskih oblik) in ki so, kot smo skušali dokazati, pomembna tudi s stališča rabe.

Kljub dolgoletnim prizadevanjem, da bi jezikovno vzgojo obogatili s prvimi pomenke in pragmatične obravnave, je v šolah še vedno najbolj uveljavljena slovnična obravnava jezikovne površine.

Summary

FROM FORM TO MEANING TO THE MESSAGE OF A TEXT

In her article, the author wants to demonstrate that breaking down the surface structure of an isolated sentence into its component parts of speech is insufficient for explaining it semantically, placing it in context and understanding the pragmatic message of the text i. e. its sense. The relation between the surface structure of a sentence and

⁵ Bralec lahko dobi natančnejši uvid v propozicijsko in modalno pomenoslovje v delih J. Toporišič (1976, 1982), O. Kunst-Gnamuš (1981, 1984).

its meaning on the one hand and the meaning and the pragmatic message on the other hand is not transparent, immediate, or fully expressed. Semantics discloses rules mediating between meaning and expression whereas pragmatics deals with principles which help us to deduce the message of a text from its word-to-word meaning.

In the first part of the article, the author identifies the focal points in the surface structure which lead to an understanding of meaning, context and message. In the second part, she gives an example of the semantic and pragmatic analysis of a text expressed by a sentence. A great deal of work lies before us if we want to go beyond the grammar-based teaching in our schools and replace it with a semantic and pragmatic approach.

Mate Šimundić

Pedagoška fakulteta v Mariboru

UDK 808.63-3:808.62-087

SLOVENSKO-ČAKAVSKO-KAJKAVSKI SAMOSTALNIK SAJA, SAJE TUDI NA ŠTOKAVSKEM PODROČJU

V slovenskem jeziku ter čakavskem in kajkavskem narečju od nekdaj obstaja samostalnik *saja, saje*, oboje ženskega spola. Na južnočakavskih otokih je redno *sojo*, torej v skladu z izgovorom a > o. Besedo *saja, saje* najdemo v slovarju F. Vrančiča (prvem hrvatskem slovarju, objavljenem 1595), potem v slovarju I. Belostenca, J. Habeliča, F. Sušnika in P. Rittera Vitezovića. V obliki *čade* in *sađe* nastopa v slovarju J. Mikalja. V Šulekov Hrvatsko-njemačko-talijanski rječnik znanstvenog nazivlja (1874) je prišla v različicah *sađe, čade, gar*. Velja torej, da je zastopana skoraj v vsej starejši hrvatski leksikografiji, tj. od XVI. do XIX. stoletja.

Samostalnik *saja, saje* imajo v svojih delih tile stari hrvatski pisci: M. Vetranović, D. Ranjina in F. Lastrić. Vetranović piše *sadje (sađe)*, Ranjina *sađe*, Lastrić *saje*. Filip Lastrić je bil rojen l. 1700 v vasi Očevija v pokrajini med Olovom in Varešem, torej v Bosni. Za obravnavano besedo je ta podatek precej pomemben.

Za izvor samostalnika *saja, saje* se predpostavlja psl. *sadia*, kar je po jotaciji v štokavskem narečju dalo *sađa, sađe*, v slovenskem jeziku ter čakavskem in kajkavskem narečju pa *saja, saje*. Mimogrede naj omenimo, da je v stsl. *sažda, bolg. sažda, saždi, mak. sađa, belorus., rus. in ukr. sáža, gornjeluž. sazy, dolnjeluž. dial. saze, slovaško sadza, češ. sáže, polj. sadze* in lit. *súodžiai*. Sorodne besede so tudi v nekaterih germanskih jezikih, kar potrjuje praindoevropski izvor.

V hrvatskem ali srbskem standardnem jeziku obstaja samo samostalnik *čađa, ž.*, in *čađ, ž.* Prva oblika se uporablja v hrvatski književnosti, druga v črnogorski in srbski, v bosenskohercegovski se obe prepletata.

Septembra 1981 sem proučeval govore okrog rudarskega mesta Kaknja, v Bosni, za potrebe bodočega dialektološkega atlasa bosensko-hercegovskih govorov. En vprašalnik sem izpolnil v vasi Sopotnica, drugega v Vukanovičih. Sopotnica leži okrog 8 km zahod-

no od Kaknja, Vukanovići več kot 20 km severovzhodno, nedaleč od frančiškanskega samostana v Kraljevi Sutjeski. Sopotnica je skoraj v središču kakanjskega področja, Vukanovići na njegovem robu. Med seboj sta oddaljena več kot 30 km. Z dialektološkega gledišča taka razdalja gotovo ni majhna. Vsekakor je tudi odveč omenjati, da leži ta prostor tako rekoč v osrčju štokavskega narečja in zanj se ne bi moglo trditi, da je kadarkoli v preteklosti pripadal čakavskemu narečju (možnost pripadanja h kajkavskemu narečju pa niti teoretično ne prihaja v poštev). Iz literature je znano, da ni bilo v ta prostor nobenih znatnejših doseljevanj niti s čakavskega niti s kajkavskega področja. Bila pa so izseljevanja v severne pokrajine, posebno v Slavonijo, po umiku avstrijske vojske pod vodstvom Evgena Savojskega iz Sarajeva v začetku XVIII. stoletja. Torej žive na kakanjskem področju štokavci praprebivalci. V govoru vasi Sopotnica (muslimanske) in Vukanovići (katoliške) oz. v govoru celotnega kakanjskega okraja in sosednjega področja se sploh ne sliši besede čada ali čad, ampak samo *saja*, ž., in *saje*, s. Kolikor sem mogel ugotoviti, se zdi, da se pogosteje sliši *saja* kot *saje*. Oboje pa ima enak pomen. Zanimivo je nadalje, da je oblika *saje* srednjega spola, sklanja se npr. gen. *saja*, dat. lok. *saju*, ak. in vok. *saje*, instr. *sajem*. Samostalnik *saja* pa se sklanja kot voda, pripada torej a osnovam.

O slovničnem spolu teh samostalnikov pravi Petar Skok: »Razlika med baltskimi vzporednicami in slovanskimi refleksi je samo v spolu. Slovanske so brez izjeme ženskega spola. To zadnje govori za pridevniški izvor« (Etimol. rječnik, III., 185). Seveda Skoku ni bilo znano stanje v tem delu Bosne, zato je bil popolnoma kategoričen v trditvi, da je ta samostalnik v vseh slovanskih jezikih ženskega spola. Vendar pa bi za vsak primer preveriti stanje v delu F. Lastrića. To tem bolj, ker Lastrić piše *saje*. Samostalniki na -e pa so v hrvaškem ali srbskem jeziku srednjega spola. Torej tudi v njegovem maternem jeziku ni povsod ženski spol!

Še nadalje ostaja odprto vprašanje, odkod čakavsko-kajkavsko-slovenski obliki *saja*, *saje* v globini štokavskega prostora? Misel, da je to morda nanos, adstrat, odpade, ker rabi domači književnik F. Lastrić samostalnik *saje* že v začetku XVIII. stoletja. Iz tega izhaja sklep, da so oblike *saja*, *saje* v govorih tega dela Bosne prvotne, kot so prvotne v slovenščini ter čakavskem in kajkavskem narečju. Gotovo je, da se bodo dialektologi v bodoče ukvarjali s tem in, naravno, na to vprašanje različno odgovarjali.

Rekel bi, da spadajo sem tudi ekonimi: Sajići blizu Visokega, Sajina pri Prozoru in morda Sajkovići v okolici Livna, pa tudi priimki: Sajić, Sajina, Sajka, Sajko, Sajković, Sajkunović, Sajovac, Sajovec, Sajovic, Sajović.

Prevedel Marko Kranjec

Summary

THE SLOVENE-ČAKAVSKO-KAJKAVSKO NOUN SAJA, SAJE FOUND ALSO IN THE ŠTOKAVSKO AREA

In standard Slovene as well as in the »čakavsko« and »kajkavsko« dialects, the feminine noun *saja*, *saje* is found whereas only the noun *čada*, *čad* exists in standard Croato-Serbian and Serbo-Croatian. This Slovene-kajkavsko-čakavsko form occurs in the area of Kakanj, Bosnia, which is in the heart of the »štokavsko« dialect. It is probably not an adstratum, but has been in use in this area from the very beginning.

OB ŽIVLJENJSKEM JUBILEJU AKADEMIKA BORISA PATERNUJA

Morda je nekoliko nenavadno, a naj bo: začel bom z mladostnim spominom. Na začetku prvega povojnega šolskega leta – 1945/46 – so kranjski gimnazijci izdali zbornik z naslovom *V nove zarje*. Uredila sta ga Boris Paternu in Slavko Sušnik. Naš jubilent je objavil tri pesmi in kratko pripoved *Idealist*. Najbolj mi je ostalo v spominu branje njegove uvodne pesmi *V nove zarje*: »Pa je preko ledine zavriskala pomlad...« Takrat ga še nisem poznal, spoznala sva se med šolskim letom: bil je v osmem gimnazijskem razredu, jaz pa v drugem. Nižješolci smo osmošolce nasploh občudovali in še posebej Paternuja: literata, urednika, partizana (najpogosteje je bil oblečen v vojaški suknjič; v mojih očeh je bil nad vse imeniten). Zdel se mi je nepojmljivo pomemben, vzvišen nad nami, vendar prijazen in hkrati pokroviteljsko moder. Svojeja pesniškega nagnjenja ni gojil naprej, toda književnosti je (na drug način) ostal zvest vse življenje.

Spričo zgodnje naveličanosti na literaturo se mu po maturi (dvajsetletnemu – rojen je bil 5. junija 1926 v Predgradu pri Črnomlju) ni bilo težko odločiti za študij slavistike na ljubljanski filozofski fakulteti (v jeseni 1946). Študij je končal spomladi 1951. leta, v jeseni pa je postal asistent za zgodovino slovenske književnosti. In tako se je začela Paternujeva univerzitetna pot. Po opravljenem doktoratu v marcu 1960 je bil v jeseni istega leta izvoljen za docenta, 1966 za izrednega in 1972 za rednega profesorja.

Že prvi objavljeni sestavki s področja literarne vede so dali delno slutiti, na katera področja se bo usmeril. Leta 1952 je objavil spremno študijo k pripovedi *Martin Krpan* (Klasje, 31), nič manj značilni pa nista bili: razprava *Iz zgodovine slovenske literarne kritike* (JiS 1955/56) in polemična intervencija v Besedi *Generalno čiščenje pojmov ali literarno rokovnjaštvo* (1952/53).

Profesor Paternu je zbudil zaslužen pozornost slovenske literarnozgodovinske javnosti že s svojim prvim obsežnejšim delom *Slovenska proza do moderne* (1957, 2. izd. 1965). Študije o začetkih slovenskega pripovedništva, o Levstiku, Jenku, Trdini, Jurčiču, Kersniku in Tavčarju je povezal s sintetičnim »zaključkom«, v katerem je strnil ugotovitve o značilnostih slovenske pripovedne proze 19. stoletja. Delo je bilo prava osvežitev v slovenski literarni zgodovini, saj je ponudilo drugačen način literarnozgodovinskega obravnavanja: v ospredje so bila postavljena literarna dela in njihove strukturno-tipološke značilnosti. Študije ostajajo še naprej pisanje, mimo katerega ne more nihče, ki resno preučuje slovensko pripovedništvo v preteklem stoletju. Razprava *Slovenska literarna kritika pred Levstikom* (1960) je bila rezultat uvodnega raziskovanja v zvezi z disertacijo o *estetskih osnovah Levstikove literarne kritike* (obj. 1962). Paternujeva disertacija, ki je podrobneje osvetlila Levstikove literarnokritične nazore, njihove izvire in evropske zveze ter aplikacije na posameznih literarnih delih, je zaradi svoje visoke ravni zahtevnosti in znanstvenosti postala pomembno merilo za poznejša tovrstna dela na področju slovenske literarne vede. Vse tri knjige so dovolj zgovorno tudi opozorile na nekatere značilne jubilentove lastnosti kot literarnega zgodovinarja-znanstvenika: natančnost pri ravnanju z literarnozgodovinskim gradivom, pronicljivost pri odkrivanju strukturnih značilnosti literarnega dela, lucidnost pri razkrivanju zvez med pojavi tako na diahronični kot na sinhronični črti in med njima, sposobnost za sintetičnost sodb in tez, občutljivost za estetsko vrednotenje literarnih stvaritev itd.

Obsežnost in raznovrstnost jubilantovega nadaljnega znanstvenega dela narekuje, da si ogledamo njegov opus po posameznih širših tematskih skupinah. Začetno zanimanje za slovensko književnost 19. stol. je ohranil vse do današnjih dni, v tem okviru pa je posebej treba poudariti preučevanje Prešernovega pesništva. Izdaji Jurčičevega *Desetega brata* (1960) in Kersnikovih *Kmetskih slik* (1963, oboje v Kondorju) sta ga napotili na temeljito razčlenitev in oceno obeh del, pri čemer sta bili spremni študiji delno rezultat že opravljenega preučevanja v zvezi s *Slovensko prozo do moderne*, delno pa novo videnje zlasti strukturnih lastnosti. Med razprave iz tega tematskega kroga v 60. letih med drugim spadajo: *Nastanek teorije realizma v slovenski književnosti* (SR 1963), *Struktura in funkcija Jenkove parodije v razkroju slovenske romantične epike* (SR 1968), *Problem dveh tipov slovenske književnosti s posebnim ozirom na njen koroški del* (JiS 1969/70), *Jenkova filozofska lirika* (Kranjski zbornik, 1970), zlasti pa velja opozoriti na prodorno in po svojih izsledkih daljnosežno razpravo *Nastanek in razvoj dveh proznih struktur v slovenskem realizmu 19. stoletja* (JiS 1968). Na podlagi skrbno izbranega gradiva je postavil tezo o harmonični in disonantni prozni strukturi v pripovedni prozi v prejšnjem stoletju. Razpravo je sklenil z ugotovitvijo:

»Ena in druga smer priča za to, da slovenska proza 19. stoletja kljub svoji poti skozi celo vrsto stopenj realizma ni trajneje vzdržala v njegovih skrajnih, naturalističnih konsekvencah. Obe prozni strukturi, 'harmonična' in 'disonantna', sta se ob svojem dokončnem srečanju s težo resničnosti začeli razmeroma hitro obračati k romantični subjektiviteti ene ali druge vrste. Višjo osamosvojitve obeh polov je izvedla šele moderna« (tam, str. 10).

S tem je dal podlago in pobudo za nadaljnja raziskovanja v tej smeri. Paternujevo poznejše preučevanje na tem tematskem področju je dalo še vrsto razprav in študij, med katerimi imajo zaradi svoje tehtnosti in znanstvenometodoloških prijemov posebno mesto: *Levstikov Martin Krpan med mitom in resničnostjo* (SR 1978), *Jenkovo mesto v razvoju slovenske poezije* (SR 1979), *Prelom med romantiko in realizmom v slovenski liriki 19. stoletja* (SR 1980) in *Kersnikovo mesto v razvoju slovenskega romana* (SR 1983).

Središčna tema, ki je profesorja Paternuja z vso močjo pritegovala, ga silila v obsežno preučevanje slovenske in evropske književnosti ter ga izzivala tudi po znanstvenometodološki plati, je bila Prešernova poezija. Nove poti in poglede v prešernoslovju je napovedovala že prva vidnejša razprava o Prešernu: *Problem katarze v Prešernovem »Pevcu«* (900 let Kranja, 1960). Skoraj dve desetletji poglobljenega študija Prešernovega dela sta rodili bogate sadove in vrh je pomenila monografija *France Prešeren in njegovo pesniško delo I–II* (1976–1977). Pred monografijo je objavil vrsto daljših razprav o Prešernu in njegovi poeziji, med drugim: *Prešernov Krst pri Savici* (Iz slov. kult. zakl., 1970), *Recepcija romantike v slovenski poeziji* (SR 1973), *Prešernova osebnost* (SR 1974), *Poglavje iz geneze Prešernovega sloga* (*Slavia* 1975), *Izhodišča Prešernovega sonetizma* (SR 1976), *Prešernov Sonetni venec* (Iz slov. kult. zakl., 1976) itd. Govoriti o Paternujevi monografiji o Prešernu se pravi govoriti o njegovem doslej najpomembnejšem delu in o izrednem prispevku k prešernoslovju ter slovenski literarni vedi sploh. Prešernovo pesništvo je v svoji interpretaciji obravnaval z različnih zornih kotov in uporabil vrsto postopkov, ki so mu omogočili predstaviti delo s tematskega, idejno-filozofskega, verzološkega, slogovno-izraznega in drugih vidikov. Vsestransko raziskovanje zakonitosti notranjega ustroja Prešernovih pesmi in obdajajočih jih zunajliterarnih struktur ter njihovih medsebojnih zvez je ustvarilo možnosti za eksakten zaris podobe estetsko-etično-spoznavnih koordinat te visoke poezije in dalo trdno podlago za vrednotenje. V prešernoslovju in slovenski literarni vedi je Paternujeva monografija zavezujoča prelomnica v literarnozgodovinskem obravnavanju in izziv za vse, ki se bodo v prihodnje lotevali takega dela.

Ob 19. stoletju je profesor Paternu raziskoval tudi sodobno slovensko književnost. Od 1962. leta dalje je vodil delo skupine članov slovanskega oddelka Filozofske fakultete, ki

si je zastavila nalogo raziskati in interpretirati slovensko literarno ustvarjalnost v obdobju 1945–1965. Z omenjenim letom lahko zasledimo vrsto jubilarntovih prispevkov o povojnem slovenskem pesništvu (*Mladi tok povojne slovenske lirike*, JiS 1962/63, nadalje o delih J. Udoviča, G. Strniše, V. Tauferja, E. Kocbeka, L. Krakarja, J. Menarta, I. Minattija, T. Šalamuna idr.), medtem ko je svoje raziskovanje zaokrožil z obsežnim poglavjem *Lirika* v pregledu *Slovenska književnost 1945–1965* (obenem z antologijo slovenske lirike je izšlo 1967). Na prvi pogled tvegan raziskovalni poskus je bil uspešen in je izpričal potrebo po posegu literarne vede v tekoče slovstveno dogajanje na Slovenskem. Profesor Paternu je preučevanje sodobne književnosti nadaljeval, uredil izbore del nekaterih pesnikov in prozaistov ter napisal spremne besede (npr.: M. Bor, 1969; J. Messner, 1975; F. Lipusch, 1976; K. Kovič, D. Zajc, G. Strniša, 1976; S. Makarovič, N. Grafenauer, T. Šalamun, 1979; itd.). Ob uredniškem deležu je prispeval tudi izčrpno uvodno študijo *Sodobna slovenska lirika* za celovško izdajo sodobne lirike z naslovom *Na zeleni strehi vetra – Auf dem grünen Dach des Windes* (1980). O intenzivnem ukvarjanju s sodobno književnostjo pa še posebej pričajo naslednje razprave: *Avantgardizem v navzkrižju struktur* (SR 1971), *Problem nadrealizma v sodobni slovenski liriki* (SR 1972), *Župančič in povojna slovenska poezija* (Simpozij, 1979), *Problemi sodobnega slovenskega vojnega romana* (SR 1981), *Problem realizma in modernizma v povojni slovenski liriki: 1945–1980* (SR 1983), *Problem smrti v sodobni slovenski književnosti* (zb. Samomor in Slovenci, 1983) itd.

Občasni Paternujevi literarnozgodovinski posegi so veljali tudi slovenskemu slovstvu iz obdobja moderne in iz časa med obema vojnama. Sem sodijo razprave: *Ivan Cankar in slovenska literarna tradicija* (SR 1969), *Gradnikovo mesto v razvoju slovenske lirike* (SR 1970), *Slovenski modernizem (Župančič-Kosovel-Kocbek)* (Sd 1985), delno *Kosmačevo pripovedništvo med arhaiko in modernizmom* (SR 1985) itd.

V svojem obsežnem in raznovrstnem obravnavanju slovenske književnosti profesor Paternu ni mogel mimo pomena, vloge in metodoloških problemov sodobne literarne vede. Že precej na začetku svojega literarnozgodovinskega pisanja je objavil sestavek *Problemi sodobne literarne zgodovine* (JiS 1957/58) in ob podrobnem razčlenjevanju Lundingove knjige o tokovih in težnjah v moderni literarni znanosti med drugim zapisal:

»Kdorkoli se danes resno ukvarja z raziskovanjem in razlago literature, ne more več mimo dejstva, ki tudi pri nas postaja bolj in bolj osrednja nujnost te vede: da je namreč poleg skrbnega poznavanja historičnega, biografskega ter tekstnega gradiva smotnemu raziskovalcu neizogibno potreben tudi globlji literarnozgodovinski in metodološki koncept. Da mu je potreben osnovni usmerjalni vidik, ki z ustreznim postopkom to gradivo tudi izbira, ga spravljva v višje smiselne zveze in v čimbolj dognana idejna ter estetska razmerja.

Če je prvo, v glavnem zbirateljsko in zgodovinsko opisno opravilo, osnovna nujnost literarne znanosti, pa je drugo njen poglavitni namen. Torej ne gre za dve smeri, temveč le za dve stopnji iste vede. Da sta obe stopnji literarne zgodovine tudi v nekem obveznem zaporedju – tako v razvoju stroke kakor v raziskovalnem postopku – je res, toda ne popolnoma. Vemo, da je npr. Levstik vneto zbiral dragoceno gradivo o Prešernu, da pa je Stritar hkrati in mimo napisal še bolj dragoceno študijo o njem, napisal celo s pripombo, da so pravo Prešernovo življenje njegove poezije.

Toda kakor bi vsaka višja, ustvarjalna literarna znanost brez zadostnega upoštevanja stvarnih dejstev zašla na tvegana pota, tako je potrebno pripomniti, da še tako vestno in dobronamerno zbiranje in opisovanje podatkov, ki v svojem početju ne bi imelo koncepta, kaj lahko vodi v absurd. Tisto, kar daje smisel eni kot drugi stopnji dela, je koncept, je teoretični in metodološki fundament« (tam, str. 226).

Svoja razmišljanja o tem je nadaljeval v sestavku *Literarna zgodovina v sodobnem življenju* (JiS 1960/61), s podobnim razpravljanjem je nastopil na 3. kongresu jugoslovanskih sla-

vistov (1961), nato pa objavil sestavka *Problem 'teorija-empirija' v literarni znanosti* (Anthropos 1970) in *Nekaj problemov slovenske literarne zgodovine* (NRazgl 1970, Izraz 1975), sem spada tudi članek *Nova dela češkega strukturalizma* (SR 1976) itd. Vse pozornosti vredni so njegovi nazori o integraciji metod različnih strok, »ki se zelo opazno dogaja prav na področju literarne znanosti« in ki »v resnici preverja, krepi in čisti njeno posebno metodo. Pod luč spoznanja prinaša najbolj avtonomne strani njenega predmeta, ki je poezija. In ker stoji današnja literarna znanost predvsem nasproti velikemu razmahu tako imenovanih eksaktnih znanosti in v integracijskih procesih z njihovimi metodami, mora svoj jaz bogatiti in braniti tudi z njihovimi sredstvi, s sredstvi novih eksaktnih raziskovalnih postopkov. Seveda je pri tem potrebno imeti čut za mero in mejo. Mit kibernetike in tehnike najbrž ni nič manj omejen od vseh drugih mitov in utvar, skozi katere je šel človek. In tisto gledanje, ki v literarnem tekstu meni odkriti samo poseben 'stroj' in merljivi mehanizem, je najbrž na ravni obnavljene mistike, ki pa je toliko na slabšem, ker se te svoje lastnosti ne zaveda« (Pogledi II, 437–438).

Najbolj daljnosežno je profesor Paternu opredelil zamisel o postopkih, mimo katerih v sodobni literarni vedi ne bo mogoče, z besedami:

»Sledi preprost sklep: neizogiben je pohod nove empirije in z njo vred nove teorije na področje raziskav besedne umetnine. Ta empirizem bo seveda zahtevnejši od tradicionalnega in bo moral najti stik s celo vrsto sosednjih ved, od matematike in formalne logike do strukturalne lingvistike. . . . najbrž ne bomo mogli mimo nekaterih zelo preizkušenih postopkov, ki jih je v zgodovino vede vnesla strukturalna dialektika. Med njimi ni mogoče prezreti vsaj naslednjih postopkov:

1. strogo empirično razpoznavanje in razločevanje sestavin umetniškega besedila; 2. prav tako strogo opazovanje njihove notranje spojenosti in odkrivanje posebnega strukturalnega zakona ali 'generatorja', ki vse te sestavine spaja v višjo pomensko enoto, jih funkcionalno druži in je zato preverljiv na zelo različnih plasteh umetnine; 3. stroga racionalizacija in znanstvena formalizacija zakonitosti, ki obstajajo znotraj umetniškega dela, obenem pa odprt prostor za zgodovinsko povezavo literarnih struktur z zunajliterarnimi« (Pogledi II, 444–445).

Naš jubilan je svoje teoretične poglede vedno skušal čim dosledneje prenesti v prakso in jih utelesiti v interpretacijah literarnih del.

Ena od posebnosti Paternujevega znanstvenega opazovanja književnosti in dokaj priljubljena metodologija je iskanje in sistemiziranje tipoloških značilnosti literarnih del. Tako so nastale številne razprave o tipoloških značilnostih slovenske literature. Leta 1966 je objavil razpravo *Razvoj in tipologija slovenske književnosti* (JiS; Serta slavica 1971), tej pa so sledile: *Tematska kontinuiteta pri uvajanju novih stilov v slovensko pesništvo od baroka do moderne* (SR 1969) in že omenjene *Nastanek in razvoj dveh proznih struktur . . .*, *Problem dveh tipov slovenske književnosti . . .*, *Problem nadrealizma . . .*, *Recepcija romantike . . .* itd. Na 8. kongresu jugoslovanskih slavistov je tovrstne svoje poglede razložil širši javnosti in nedvoumno opredelil svoje stališče. Potem ko je definiral in razmejil evolucijski vidik, je ugotovil (obj. *Problem tipološkega proučevanja književnosti*, JiS 1974/75):

»Ne zanimajo nas več samo razvojne menjave književnosti skozi čas in prostor. Zanimati nas začnejo tudi tiste njene lastnosti, ki so trajne, ki se zakonito ponavljajo, čeprav se na različnih stopnjah literarne evolucije ponavljajo z različno zunanjo simptomatiko. To pomeni, da se naše zanimanje obrne h konstantam neke nacionalne književnosti. . . . Seveda se je tudi pri proučevanju te vrste potrebno zavedati mej in pomanjkljivosti, ki se jim ne da izogniti. Tipologija književnosti ni nič več kot eden izmed znanstveno urejevalnih sistemov literarne danosti oziroma ena izmed formalizacij, ki prinaša s seboj podobne omejitve kot vse druge formalizacije. Nikoli ne more do kraja zajeti vseh variabilnih in individualnih pojavov, ki velikokrat štrlijo čez njo in mimo nje. Vendar je tudi interpretacija individualnega, enkratnega

in neponovljivega lahko le še preciznejša, če nam je razvidna sistemska in splošna ravnina stvari« (tam, str. 266–267).

S tega zornega kota – ob hkratni razlagi evolucijskih procesov in razločevalnih lastnosti stilnih formacij – se je jubilatni sistematično lotil (ob mednarodnih simpozijih o obdobjih) ponovnega preučevanja, razvrščanja in vrednotenja pojavov v slovenski književnosti od protestantizma do socialnega realizma; in tako so nastale študije, s katerimi je nastopil na simpozijih in ki so objavljene v zbornikih Obdobja od 1980 do 1986: *Protestantizem in konstituiranje slovenske književnosti*, *Problem literarnostilne diferenciacije v slovenski književnosti razsvetljenstva*, *Konstituiranje slovenske poezije*, *K tipologiji realizma v slovenski književnosti*, *Problem simbolizma v slovenski književnosti*, *Problemi ekspresionizma kot orientacijskega modela*, *Kontinuiteta modernizma v obdobju socialnega realizma 1930–1952*.

Z doslej obravnavanimi deli nikakor še nisem izčrpal količine in bogastva jubilatovega opusa; ostaja vsaj še dvoje področij, in sicer narodnoosvobodilno pesništvo in književnost v šoli. Raziskovanje *Slovensko narodnoosvobodilno pesništvo 1941–1945*, ki formalno datira v leto 1972 (ko je Raziskovalna skupnost Slovenije sprejela raziskavo v svoj program), začelo pa se je že prej, bo v vsem obsegu in zahtevnosti izmerljivo šele v bližnji prihodnosti, ko bo delo v celoti objavljeno. Objava gradiva, komentarjev in spremnih študij bo nedvomno razkrila pomembnost dela, ki ga je profesor Paternu opravil skupaj s petdesetimi sodelavci (v glavnem študenti) in o katerem se je bilo mogoče komaj približno poučiti ob doslej objavljenih posameznih krajših ali daljših sestavkih o tej problematiki. Tako je že leta 1972 v Slavistični reviji profesor Paternu objavil programsko naravnano razpravo *Poglavje iz slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva*, v kateri je razložil svoje gledanje na to pesništvo in odprl vsebinsko-metodološke vidike raziskovanja. Temu je sledilo še nekaj bolj ali manj izčrpnih razpravljaj, ki so povsem razumljivo zbudila radovednost in pričakovanja, npr. *Neznano slovensko narodnoosvobodilno pesništvo* (12. seminar slov. jez., liter. in kult.), *Uvod v poetiko slovenskega narodnoosvobodilnega pesništva 1941–1945* (Kultura, revolucija in današnji čas, 1979) itd. V ta okvir sodita tudi dve samostojni izdaji obravnavanega pesništva – z jubilatovo spremno besedo in opombami: *Pesmi partizana Cirila* (1980) in Lojzeta Žabkarja *Brevir moj v travi* (1981).

Profesorju Paternuju kot znanstveniku in pedagogu nikoli ni bilo vseeno, kako srednja šola obravnava slovensko književnost in kako univerza izobrazuje bodoče slaviste. Njegova prizadevanja za čim ustrežnejši študij na univerzi in pouk književnosti na srednji stopnji so našla neposredno uresničitev v pedagoškem delu in odmev v vrsti problemskih sestavkov o teh vprašanjih ter končno tudi v sestavljanju beril za srednjo šolo (*Slovensko berilo I–IV*, 1971–1975, skupaj s F. Bohancem, J. Kosom in F. Zadravcem). Med problemske članke spadajo: *Sodobna slovenska književnost v srednji šoli*. *Lirika* (JiS 1970/71), *Problem študija sodobne literature na univerzi* (NRazgl 1972), *Temeljna vprašanja slovenske univerze ob njeni petdesetletnici* (Sd 1969), *Pouk slovenščine v srednji šoli* (NRazgl 1979), *Raziskovalno delo v visokošolskem izobraževanju* (Univerza v združenem delu, 1980) itd. Posebej odmevna je bila v zadnjem času objava sestavka *Kaj hočemo s poukom književnosti?* (JiS 1983/1984), ki je ob smiselno postavljenih ciljnih in poteh do njih v tem kontekstu nedvoumno opredelil tudi razmerja med nacionalno in svetovno književnostjo ter književnostmi drugih jugoslovanskih narodov.

Povsem logično je, da bi bilo treba posebej in zelo pazljivo orisati jublanta kot univerzitetnega učitelja. Njegovo delo na tem področju bi bilo vredno vsestranskega pretresa in vrednotenja, saj mu je posvetil petintrideset let svojega življenja. Vendar naj na tem mestu zapišem samo to, da je njegov odnos do študentov vedno strpen in spodbujevalen, tak, da mladega človeka skuša pridobiti za stroko in ga zanjo navdušiti. Če k temu dodamo še skrbno pripravljena, jasna, tematsko privlačna in zanimiva fakultetna predavanja, potem ni mogoče dvomiti, da se je Paternu-pedagog globoko vtisnil v zavest mladih

generacij slavistov, ki jih je s tenkim posluhom in z veliko osebno zavzetostjo uvajal – in nove še uvaja – v lepote in zakonitosti slovenske leposlovne besede. Posebej moram omeniti Paternujevo mentorsko delo pri diplomskih, magistrskih in doktorskih nalogah, pri katerem se označeni odnos samo še stopnjuje in ustvarja kar najugodnejše ozračje za sprostitev in čim večjo možno angažiranost kandidatovih ustvarjalnih moči.

Naj mi bo dovoljeno, da na preostalo dejavnost profesorja Paternuja, ki je sicer zelo obsežna in razvejena, skušam opozoriti zgolj z naštevanjem najpomembnejših dejstev.

Naš jubilar je z referati sodeloval na vseh mednarodnih slavističnih kongresih od leta 1963 dalje; prav tako je od 1961 aktivno posegal v delo domala vseh jugoslovanskih slavističnih kongresov in enako velja za slovenska slavistična strokovna zborovanja. Doslej je predaval na trinajstih tujih univerzah, dlje časa (po en semester) pa na celovski (1975, 1980) in tržaški (1984). Poleg tega je predaval na nekaj seminarjih za tuje slaviste v Zadru in Zagrebu, sodeloval na najrazličnejših simpozijih doma in v tujini, na vrsti Kulturnih plenimov OF, na vseh znanstvenih slavističnih srečanjih ljubljanske in celovške univerze, na vseh mednarodnih simpozijih o obdobjih v Ljubljani (prve tri je tudi vodil – 1979, 1980, 1981), z veliko vnemo je pomagal pri pripravljanju programov za seminarje slovenskega jezika, literature in kulture in skoraj na vseh tudi predaval in ... še bi lahko naštevali. Seveda ne smemo mimo jubilarovega uredniškega dela; tako je npr. uredil prve tri zvezke zbornika *Obdobja*, zlasti pa je viden njegov delež pri urejanju *Slavistične revije*, pri kateri je od 1970 glavni urednik za literarno zgodovino.

Veliko svojih moči je profesor Paternu porabil tudi za organizacijsko in samoupravno delo na fakulteti in univerzi. Med drugim je bil predstojnik oddelka za slovenske jezike in književnosti (1961–1963), že vrsto let je predstojnik katedre za zgodovino slovenske književnosti, opravljal je dolžnosti predsednika in podpredsednika fakultetnega sveta (1973–1980), vodil odbor za študijsko in znanstvenoraziskovalno delo, je predsednik odbora za Prešernove nagrade Univerze Edvarda Kardelja itd. K vsemu temu je treba dodati še aktivnost v okviru Raziskovalne skupnosti Slovenije, republiškega komiteja za raziskovalno delo, mednarodnega in jugoslovanskega slavističnega komiteja in še vrsto drugega.

Za izbor svojih razprav v dveh knjigah *Pogledi na slovensko književnost I–II* (1974) je leta 1975 prejel nagrado Sklada Borisa Kidriča, 1981 pa skupinsko Župančičevo nagrado mesta Ljubljane in veliko nagrado Borisa Kidriča za izjemne dosežke v znanosti. Na podlagi celotnega znanstvenega dela ga je Slovenska akademija znanosti in umetnosti leta 1979 izvolila za dopisnega in maja 1985 za rednega člana.

Po tem (še daleč ne dovolj izčrpnem) vpogledu v jubilarovo življenje, znanstveno ustvarjalnost in preostalo delovanje naj za konec zapišem: pred nami je človeško dosledna in razumevajoča, ustvarjalna, pedagoško izsevajoča in znanstveno prodorna osebnost z bogatim opusom, ki je dragocen in nepogrešljiv prispevek k sodobni literarni vedi in slovenski kulturi. Profesorju Paternuju želimo še veliko ustvarjalnih let.

Gregor Kocijan

Pedagoška akademija v Ljubljani

JEZIK V NARODNOOSVOBODILNEM BOJU (Poročilo o raziskavah)

Ne samo poezija, dramatika in proza, ne samo umetnostni jezik, ampak tudi uradovadni (in z njim poveljevalni) jezik je bil med narodnoosvobodilnim bojem slovenski.¹

Okupatorji so dopuščali omejeno rabo slovenskega jezika. Medtem ko so Italijani v Ljubljanski pokrajini pustili šole, časopise v slovenščini (pod Italijani so izhajali v Ljubljani Slovenec, Jutro, Slovenski narod, Slovenski dom – o dogodkih na frontah so poročali na prvi strani, slovensko in italijansko), pa je bila raba slovenskega jezika pod nemško okupacijo močno omejena: šole so bile le nemške, časopis na Gorenjskem (Karawanken Bote) je vseboval članke v nemščini in slovenščini, v župnije so prišli nemški duhovniki (slovenske so tako kot učitelje izselili). Slovenski in nemški oziroma italijanski jezik sta sicer nastopala skupaj v razglasih, propagandnih tekstih ipd.

NOB je pomenila jezikovno osvoboditev že v prvem letu vojne. OF je že v Temeljnih točkah iz leta 1941 zapisala besede o boju »za narodne in človeške pravice«.

Gradivo, ki je bilo na razpolago za raziskavo (zbirali smo ga po muzejih NOB po Sloveniji in na IZDG v Ljubljani), »priča o jezikovni samobitnosti slovenskega prostora na vseh področjih javnega življenja«.²

V NOB se je oblikovala slovenska državnost in eden izmed dokazov državnosti je tudi uporaba slovenskega jezika tako v vojaških enotah kot v frontni in partijski organizaciji. O tem je pisal general Jaka Avšič: »Od prvih začetnih partizanskih enot, ki so nastajale na terenu, pa vse do večjih enot, v katere so se združevale, so Slovenci uporabljali slovenski jezik za vse potrebe. /.../ Vsa administracija, učni in govorni jezik so bili v slovenskem jeziku.«³

Na nastanek neumetnostnih besedil NOB je vplivalo več dejavnikov: 1) Narodnoosvobodilno gibanje je postajalo zlasti v letih 1943–45 množično gibanje. (Iz tega časa se dá dobiti tudi največ dokumentov; partizanski arhivi zgodnejših tekstov skoraj ne hranijo, ker so le-ti izglubljeni oz. uradovanje v taki meri kot kasneje sploh ni bilo razvito.)

Sporočevalskih funkcij v tem času niso opravljali le pripadniki določenih (izobrazbenih) slojev, npr. v partizanskih enotah nosilci visokih vojaških funkcij. V vlogi pisnega (in govornega) sporočevalca so se znašli pripadniki najrazličnejših starostnih in izobrazbenih struktur. Čas narodnoosvobodilnega boja je namreč vzpostavil nove odnose med ljudmi. Tudi preprosti ljudje so dobili možnost doseči visoke položaje, kar pa ni bilo niti nujno za opravljanje sporočevalske funkcije. (OF je imela številne terenske obveščevalce.)

2) Poleg omenjene demokratizacije je bila pomembna tudi pogostnost sporočanja. Oblikovanje besedil je bilo odvisno predvsem od avtorjeve jezikovne kulture.

* Prebrano na strokovnem slavističnem zborovanju 4. oktobra 1985 v Novi Gorici.

¹ Prvi, ki je proučeval jezik med NOB, je bil V. Smolej. Prim. O jeziku, Slovenski zbornik 1945, Ljubljana 1945, 372–378; Slovstvo v letih vojne 1941–1945, Zgodovina slovenskega slovstva VII, Ljubljana 1971, 62–77 idr.

² B. Pogorelec, Položaj slovenskega jezika med NOB in razvoj vojaškega, političnega in uradovalnega jezika, Zbornik XXI. seminarja SJLK, Ljubljana 1985, 14.

³ J. Avšič. O poveljevalnem jeziku NOB Slovenije, JiS 1969, 100. Prim. tudi Slovenščina v javnosti, Iz diskusije Jake Avšiča, JiS 1977/78, 220–221.

3) Naslovnik je bil lahko javen, množičen, včasih posebej imenovan ali pa neimenovan. Kadar je bil v besedilu označen osebni naslovnik, je bil imenovan kar s funkcijo, ki jo je opravljal. Demokratizacija se kaže tudi v odnosu do naslovnika: skoraj ni najti primera, kjer bi sporočevalec naslovnika vikal, kaže pa se tudi prizadevanje za splošno razumljivost, ki je še izrazitejša, kadar je bil tekst namenjen kolektivnemu naslovniku.

4) Tudi čas in kraj sta vplivala na nastanek besedil. Besedila so bila zaradi konspiracije označena z besedno zvezo »na položaju«. Avtorji so bili pri pisanju časovno omejeni, hitro spremenljive okoliščine nastanka besedil pa jim tudi niso dopuščale kontroliranega ubesedovanja. Primerov za to je izredno veliko:

»Žuban on je pa vratar v Miklavcovi tovarni in je danes naš človek v kolikor je če bi se pa kaj spremenilo oziroma da bi mu bolje kazalo bi bil pa z nemci, on danes malo pomaga za nas veliko pa ne, bilje dolgo časa da se ni obrnil nikamor samo čakal je kje mu bode bolje kazalo na tisto stran se bode obrnil /.../.⁴

Piscu je povzročala formulacija besednih zvez velike težave.

V besedilih je opazno splošno prizadevanje za izražanje v zbornem jeziku, čeprav vdirajo vanj že prvine splošnega pogovornega jezika. Izrazite so tudi prvine vojaškega žargona, ki prehajajo v splošno pogovorno rabo, kar je glede na čas – vojna – razumljivo. Če sporočevalec ni dovolj izobražen, piše, se izraža v žargonu oziroma uporablja privzete besede, ker hoče biti čimbolj prepričljiv.

V vojaškem žargonu se kažejo prvine srbohrvaščine, kajti jezik starojugoslovanske vojske je bil srbohrvaški.

Prim.: Ta bataljon prevzame vsa osiguranja in ostalo /.../.⁵

V štabni bataljon je prekomandovan tov. /.../.⁶

/.../ sovražnik je po prvem ognju poglel, se nato razvil v streljački stroj /.../.⁷

Iz pogovornega jezika oziroma (pogovornega) slenga so besede in zveze kot: *vbiti v glavo*, *čvekat* (»1. slabš. vsebinsko prazno, nespametno govoriti«, SSKJ I 325), *ribarija* (»pog. nasprotja, prepri zaradi napredovanja v službi, zaradi časti, koristi«, SSKJ IV 505), *posrati se /na koga/* («/.../ o vulg. poserjem se nate = ne cenim te«, SSKJ III 873) idr.

Prim.: /.../ predvsem *vbiti v glavo*, da je partija tu strogo konspirativna stvar in se o njej ne sme *čvekat*.⁸

Precej je *ribarije* med odbori OF in vojsko /.../.⁹
/.../ je rekel, da se *poserje* na njegove besede.¹⁰

Patrole pripeljejo ven kakšnega *zabitnika* /.../.¹¹

Manj je narečja: Zato vam še enkrat *fala* /.../.¹² Največ pregledanih besedil je bilo z gorenjskega področja. Kolikor ne gre za pravopisne napake, vsebujejo le-ta primere značilne redukcije.

⁴ F. 680/II; gradivo IZDG v Ljubljani.

⁵ NAV 2 (citiranje po dipl. nalogi A. Markuš in P. Starman /glej op. 17/).

⁶ DOP 27.

⁷ POR 18.

⁸ POR 88.

⁹ POR 28.

¹⁰ POR 43.

¹¹ POR 36. (Zabitnik je skrivač, ki se noče opredeliti za nobeno stran v vojni. Skriva se doma, npr. v kleti, na skednju, pri sosedu ipd.)

¹² PČZR 29.

Podrobneje je odmike od zbornosti po jezikovnih ravninah (med drugim) obravnaval Viktor Majdič na junijskem simpoziju¹³ v Cankarjevem domu v Ljubljani.

Omeniti bi bilo treba še časovno obarvane besede, in sicer glede na predhodno zgodovinsko tradicijo slovenskega knjižnega jezika; teh je malo:

Če te *kedaj* vodi pot mimo /.../!¹⁴

Jako mi je težko *radi* tega slučaja /.../!¹⁵

Privzete besede so iz srbohrvaškega (*izvanreden sestanek, sprema, pokret, poedinici, stanica, komitet*) in nemškega jezika (*blinda*). *Komite* se pojavlja prav v vseh besedilih dosledno s *-l* (*komitel*), *enota* pa v razmerju z *edinico* enkrat samkrat. *Edinico* uporabljajo avtorji tako pogosto, da deluje v razmerju do naslovnika že stilno nevtralnno.

Po vsebini oz. funkcijskozvrstnostni delitvi lahko razdelimo neumetnostna besedila NOB na:

- praktičnosporazumevalna,
- politična in upravno-uradovalna,
- publicistična,
- strokovno-znanstvena.¹⁶

Vse dosedanje raziskave v okviru raziskovalne teme Jezik v NOB oziroma interdisciplinarnе sinteze Kultura NOB¹⁷ so le začetki poglobljenega ukvarjanja s to etapo v razvoju slovenskega jezika. Zajele so vojaška, praktičnosporazumevalna, politična in upravno-uradovalna besedila.

Pregledano gradivo je pokazalo izredno pestro sliko stalnih oblik sporočanja. To so: zapiski, v okviru dopisov je največ poročil, sledijo okrožnice, navodila, razglasi, povelja in ukazi, propustnice, odpustnice iz vojske, poizvedovalnice, pozivnice, poverilnice, karakteristike in biografije, sezname itd. Dopisi v najožjem smislu imajo tudi različno vsebino: vabilo, opravičilo, voščilo, sožalje, prošnja, opozorilo, ovadba, pritožba, pozdravno pismo itd.

Meja med javnimi (okrožnica, deloma navodila, partizanski zakon in partizanska prisega, tudi poročni list je med ohranjenimi dokumenti) in zasebnimi besedili (pisma ipd.) ni natančna, zato lahko govorimo o prehajanju med uradnimi in zasebnimi besedili (poročila, dopisi) predvsem zaradi naslednjih razlogov: udeleženci sporočanja so se osebno poznali, omenili smo že tipično demokratizacijo odnosov med ljudmi, potrebna je bila konspirativnost, nenazadnje pa je poljavno besedilo tudi bolj avtentično.

Temeljnih razlik v načinu sestavljanja besedil ni bilo opaziti. V glavnem so bila besedila pisana po nekem standardnem vzorcu, a z večjimi in manjšimi odstopanji.

¹³ Obdobje socialnega realizma v slovenski književnosti, jeziku in kulturi. Simpozij. Junij 1985. (Zbornik v tisku.)

¹⁴ DOP 59.

¹⁵ DOP 58.

¹⁶ Prim. J. Toporišič, Slovenska slovnica, Maribor 1984, 21–26 in J. Dular in dr., Slovenski jezik I. učbenik, Maribor 1981, 40–52.

¹⁷ To so diplomske naloge Nade Petrovec (Opis jezika praktično sporazumevalnih in uradovnalnih besedil iz NOB, Celje 1980), Alenke Markuš in Polonce Starman (Prikaz jezika praktično sporazumevalnih in uradovnalnih besedil iz NOB /.../, Ljubljana 1981) ter poročevalke (Zvrstnostna diferenciacija jezika neumetnostnih besedil NOB, Ljubljana 1984) – te so bile tudi podlaga temu poročilu.

Poročila zajemajo tako vojaško kot uradovavno področje. Vsebina poročila je navadno podana strogo sistematično po točkah. Situacijska poročila obravnavajo razmere po okrajih, organizacijska stanja in delo v partijskih komitejih, politična pa politični položaj. Kadar se je v okraju zgodilo kaj posebnega, so pošiljali izredna poročila. Nekatera poročila imajo izrazitejši praktično-sporazumevalni značaj (zajemala so pač tematiko iz življenja). Taka poročila so bolj osebna, včasih so vanje vključeni živahni opisi dogodkov in oseb, ki jih ponekod poživilja celo premi govor.

Okrožnice. V njih ima jezik predvsem funkcijo sporočanja uradnih sprememb znotraj vojaških in političnih organizacij. Vedno imajo uradovavni značaj. Okrožnice so besedila, v katerih je avtor manj prisoten, saj je tako kot naslovnik množičen, skriva se pod imenom kolektiva ali organizacije. Okrožnice in navodila, ki so jih okrožni in okrajni organi dobivali od pokrajinskih, so s svojim jezikom vplivali tudi na ustvarjanje novih sporočil.

Zapisniki so vrsta sporočil, ki je najbolj ujeta v stalni obrazec, saj se mora avtor podrejati zahtevam sestave zapisnika.

Dopisi najrazličnejših vrst oziroma vsebin so po svojem namenu tematsko najbolj svobodni.

V besedilih, ki nastajajo v štabih vojaških enot, ima po pričakovanju večji delež strokovno (vojaško) besedišče, čeprav ne manjka tudi prvin uradovavnega jezika. V besedilih partijskih komitejev in odborov OF je razmerje obrnjeno. Delo vojaških in političnih organizacij se je torej prepletalo.

Strokovno izrazje (poimenovanje orožja, vojaških enot, nazivi vojaških oseb ipd.) nastopa v določenih besednih zvezah. Za primer vzemimo že omenjeno *edinico*, ki se pojavlja v naslednjih samostalniških besednih zvezah:

- vojaška/vojna e.
- operativna
- federalna
- partizanska
- domobranska
- edinica bataljona

in glagolskih besednih zvezah:

- razkuževati edinice
- napotiti se v edinico
- vstopiti v e.
- javiti se v e.
- vtihotapiti se v e.
- poslati v e.
- oddeliti v e.
- vključiti v e.

Besedna zveza *dezertirati iz edinice v edinico* je posebej zanimiva, saj je glagol *dezertirati* tu rabljen nenavadno; poznamo primere: *dezertirati iz enote, d. iz vojske*¹⁸ oziroma *dezer-*

¹⁸ Vojaški slovar, Partizanska knjiga, Ljubljana 1977, 52.

tirati k sovražniku.¹⁹ Tu ne pomeni bežati k nasprotniku, ampak »samovoljno menjavanje partizanskih enot«.

Geslo *edinice* je v SSKJ brez kvalifikatorja z istim osnovnim pomenom, kot ga ima geslo *enota*. Vojaški slovar pa navaja samo geslo *enota* (sh. vzporednica *edinica*) in ob njem drugačno ilustrativno gradivo.²⁰

Predvsem besedila družbenopolitičnih organizacij (nekaj tudi vojaških) prinašajo večji delež političnega izrazoslovja, spodbujevalnih parol itd. Med NOB je šlo za zvezo med ljudsko oblastjo in družbenopolitičnima organizacijama, ki sta to oblast obravnavali in pospeševali. Jezik institucije z urejeno terminologijo (uradovalni jezik kot strokovni jezik) je preoblikovan s političnim jezikom vodilne ideologije.

Besedila vsebujejo izražito politično in uradovavno terminologijo (*agitacija, arhiv, aktivnost, ilegala, komisija, komite, odbor, propaganda, funkcija, organ, organizirati, organizacija, /skušajmo/ zaktivizirati /vsakega posameznika/ itd.*), tipične ustaljene zveze iz predvojne uradovalne slovenščine (*glasom vašega dopisa št. . . .*), odpošiljatelj je izražen v prvi osebi množine, naslovnik pa v drugi osebi množine (*dajemo vam sledeča navodila . . .*), deagentne strukture (*Ker se je opazilo, da . . . ; Z osvobajanjem večjih predelov / . . . / je postopati sledeče . . .*).

Besedne zveze postanejo pogosto klišeizirane:

- *sprovesti okrožnico v življenje/spraviti okrožnico v resničnost/ nastaviti dopis v življenje*
- *učvrstiti kadre /prečistiti in dvigniti kadre/zgraditi kadre/ dvigniti organizacijski kader*
- *iti za linijo/učiti po OF liniji/postopati po partijski liniji/ po politični liniji/seznantiti koga s pravilno linijo*

Pregled pogostosti takih besednih zvez na indikativnem korpusu obravnavanih besedil pokaže, da prevladujejo v fondu KP (54 odstotkov) v primerjavi s fondom OF (35 odstotkov).

Zanimivi so frazeologemi (več jih je v fondu OF):

- *dati življenje na oltar domovine*
- *odzvati se klicu domovine/skriti se pred klicem domovine*
- *omadeževati si roke z nedolžno krvjo*²¹
- *dihati svobodni zrak*
- *kopati se v krvi*
- *odpreti nekomu oči*
- *rešilna bilka*
- *roka pravice*
- *dan plačila*

Te stalne besedne zveze so prišle v besedila NOB iz stare kulturne zakladnice (evropeizmi, bibliicizmi).

Izredno pestrost nakazujejo tudi poimenovanja nasprotnika; lahko bi jih uvrstili med žargonizme – sicer ne gre za poklicni žargon, ampak za žargon določene strani v vojni.

¹⁹ SSKJ I 392.

²⁰ Na podlagi raziskave jezika bi se moglo Vojaški slovar tudi dopolniti.

²¹ Tu sta združena dva frazeologema: *omadeževati si roke s krvjo* in *nedolžna kri*.

Uradnih poimenovanj nasprotnika ni, prevladujejo Nemci.²² Med obćimi imeni so najpogostejša: *sovražnik, okupator, fašist*. Pogosta je tudi besedna zveza: *okupator in njegovi pomagači* oziroma *Nemčija in pomagači*.

Poimenovanja domačega nasprotnika so: *bela garda/belo-plava garda, belogardist, domobranec*. Zanimiva je besedna zveza *bela garda* – zapisana kot krajšava *bega/be-ga* ali celo *Bg* (sklanjali so jo po I. ali III. ž. sklanjatvi). V okrajšavi *bega* lahko odkrijemo podobnost izrazne podobe z izrazno podobo glagola *begati*.²³ S homonimnostjo je prišlo do diskvalifikacije nasprotnika. V tem primeru velja za to čustveni predznak.

Vrednotenjska poimenovanja so tista, kjer se že v samem leksemu skriva piščev negativni odnos. Primeri so: *element, plačanec (gestapovski plačanec, nemško-beli plačanec), hlapec, hlapčič, podrepanik*.²⁵

Najpogostejše ime za nemškega nasprotnika je *švabi* (skoraj vedno pisani z malo), za nasprotnika slovenskega porekla pa *švabobran(ec)*.²⁶ Zaradi pogostnosti postane to že klišejsko poimenovanje in ni več zelo učinkovito. Največ se pojavlja v poročilih, najpogostejši obliki sporočanja v NOB; poročila terjajo normativno izrazje, s tem pa slabšalnost slabi. Po zgledu »domobranec« je tvorjena tudi zloženka *domožigalec oz. domopožigalec*.

»Kadar se naklonjenost do poimenovanega stopnjuje do jeze, sovraštva ali zaničevanja, govorimo o zmerjavkah in psovkah.«²⁷ Pisec je uporabil izraze: *zločinec, bratomorilec, kanibal, rabelj* (spet označujejo vsi Slovence) in še: *tolovaj, lump, banda, sodrga, drhal, svojak, golazen, gnusoba*. Velja opozoriti, da *banda* oz. *bandit* ni le »psovka nasprotnikov NOB za partizane«,²⁸ ampak je razvidna tudi njena raba kot poimenovanje za nasprotnike NOB.

Pogostejša so nevtralna poimenovanja, manj pogosta pa ekspresivna (vsako od teh se pojavi v glavnem samo pri enem piscu).

Z gesli ali parolami se dá vplivati na ljudi. Odsek za informacijo in propagando pri predsedstvu SNOS je izdal seznam parol, ki naj bi jih uporabljali na letakih, po zidovih itd. Poleg najpogostejšega gesla ali kar pozdravnega obrazca »*Smrt fašizmu – svobodo narodu!*«, ki se pojavlja na koncu vsakega besedila, so bila med drugimi »priporočena« še:

Naj živi naša vojska – rešiteljica!

Brez Osvobodilne fronte bi ostali večni hlapci!

Naj živi bratstvo jugoslovanskih narodov!

Naj živi Rdeča armada!

Prvič v zgodovini korakamo v isti vrsti z največjimi narodi sveta!

S Titom v srečnejšo Jugoslavijo!

Največ sveta otrokom sliši Slavel!

Računajmo predvsem nase!

²² Besedila so nastala na področju, ki ga je zasedel nemški okupator. – Opazna je pravopisna »posebnost«, ko so pripadniki nemškega naroda pisani z malo začetnico. Domnevamo, da gre za piščevo neznanje, možno pa je tudi namerno omalovaževanje nasprotnika, ker se to pojavlja v besedilih različnih avtorjev.

²³ »1. nemirno hoditi sem in tja; 2. knj. biti v zmoti. nejasnosti«, SSKJ I 111.

²⁴ Poimenovanja izražajo podrejenost/slужnost nekemu.

²⁵ »kdor si zaradi koristi ali iz strahu s prilizovanjem prizadeva za naklonjenost nadrejenih«, SSKJ III 694.

²⁶ Beseda je zloženka, narejena po zgledu »domobranec« (= tisti, ki brani dom, domovino): švabobran(ec) = tisti, ki brani 'švabe'. (Tu je ekspresivna že pomenska podstava 'švabi'.)

²⁷ J. Dular in dr., Slovenski jezik II, Maribor 1983, 98.

²⁸ SSKJ I 93.

Začuda je doslej raziskovanje jezika (neumetnostnih) besedil razen redkih izjem stalo ob strani. Že opravljene raziskave so zajele predvsem gorenjsko in štajersko področje. Zaradi posebnega položaja bi dalo posebne rezultate raziskovanje primorskega gradiva.

Ker se zvrstnostna različnost kaže predvsem v besedišču, je bila doslej v središču pozornosti zlasti besedoslovna ravnina jezikovnega sestava. Potrebna bi bila analiza skladnje, glede na funkcijskozvrstnostno delitev pa primerjava političnega in publicističnega jezika.

Marja Bešter
Filozofska fakulteta v Ljubljani

Literarnozgodovinsko gradivo

DROBNA REMINISCENCA V STRITARJEVEM ZORINU

Peto poglavje svojega v marsičem avtobiografskoizpovednega romana o Zorinu (1870) je Stritar začel z opisom pokrajine, kakor se mu je odpirala izpred domače hiše v Podsmreki, in še posebej trate, na kateri je v otroških letih vsak dan posedal s sosedovo rejenko. »Ta podoba – obledela, na pol že pozabljena v hrupu življenja, oj kako jasna, kako živa mi je zopet pred očmi!« Svoj občuteni prikaz sklene pisatelj z idiličnim orisom večera na paši (Zbrano delo 3, str. 83; tudi v Sedmem berilu, str. 28):

Ko sva pela tako na trati sede, zahajalo je sonce za sinje goré. Za nama se zbude taščice in penice v goščavi; pred nama se jim oglašajo strnadi po grmovju in na strani v smrečju nad potokom poje kos večerno pesem svojo. Bolj in bolj pojemajo glasovi; zdaj zapoje avemarijo iz bližnjega zvonika zvon. Mirno plava njegov glas tja pod jasnim večernim nebom in z njim nama plava duh, dalje dalje čez dobrovo in planjavo, čez griče in gorice; dalje dalje do sneženih vrhov, kjer je ravnokar zamižalo zlato sonce, dneva oko – dalje dalje do konca sveta! –

Iz kotov po dolini vstaja mrak, zagrinja grm za grmom; slednjič objame tudi naju. Bliže in bliže se nama primiče čredica, ki se je prej bolj raztresena pasla, saj tudi žival ne ljubi mraka. Prva je stara Jagoda, prava mati in gospodinja vsi družini. Ko se pripase do naju, vzdigne težko glavo, stegne vrat s širokim jermenom okrog, na katerem ji visi velik zvon, ki leno potrkuje. Debelo naju pogleda pa voha in ostro sopiha, kakor bi hotela reči: Kaj sedita tu, čas je gnati domov! –

Namen moje obravnave je pokazati, da so v tem prizoru reminiscence na neko pesem, ki je bila Stritarju znana najbrž še iz otroških let. Gre za pesem Miha Kastelca *Poletni večer*, objavljeno v prvem zvezku Kranjske čbelice 1830 (ponatis, 1834). Od enajstih štirivrstičnih kitic navajam ustrezne (1., 4.–8.):

Senca raste, tla rose, hlaji žarki vrh zlate.

Kmalo Jožik perpoklja, meketajo jagnjeta;

Breza, Dima z Jagodo peržvenkljajo, mukajo.

*Se budijo zvezdice. Perpihljajo sapice.
Omarijo zazvoni. Proti domu vse hiti:
znjice, kosci, oratar, hlapci, dekle, gospodar.*

Po sodbi literarnih zgodovinarjev je ta pesem med Kastelčevimi boljšimi, posrečenimi (Grafenauer v SBL; Legiša v Zgodovini slov. slovstva – brez določne navedbe). A. Gspan jo je sprejel v Cvetnik slov. umetnega pesništva . . . in v opombah ji je dodal takšno oznako (Cvetnik 2, str. 379): »To je vsebinsko, izrazno in oblikovno dosti skladen oris večerne narave in življenja v njej. Skoraj impresionistično občuteni uvodni podobi sledi niz značilnih prizorov iz zadovoljnega, idilično patriarhalnega vaškega življenja.«

Stik med Kastelčevim in Stritarjevim besedilom je najbolj viden na dveh mestih, pri zvo-njenju avemarije in pri Jagodi, čuti pa se tudi širše. Zanimivo je, da si je Stritar izbral med tremi gotovo najmanj običajno in recimo najlepše kravje ime, kar je bilo vsekakor v skladu z njegovim estetskim nazorom. Znano je namreč, da je bil pri imenih občutljiv in izbirčen. Breza mu mogoče ni ustrezala še zato, ker je dve strani prej omenjal bela brezova debela, ki se prijazno svetijo (te breze najdemo kot »prijazno brezjičje« tudi v opisu pokrajine v njegovi prvi povesti, Svetinovi Metki), Dima pa najbrž v bližini »sladkega imena« Dela ni prišla v poštev.

S Kastelčevo pesmijo Poletni večer se je, mislim, Stritar seznanil in se je gotovo tudi naučil vsaj v dijaških letih, če ne prej. Še posebej ga je morala pritegniti, ker nastopa v njej deček njegovega imena – Jožek, tako da se je z njim lahko tembolj izenačil in podoživljal svoje doživljaje v domači vasi ob enem z bridko lepimi spomini na prijateljico iz zgodnje mladosti, o kateri je še na starost pripovedoval uredniku zbranih spisov Ivanu Prijatelju. Jeseni 1848, ko je po štirinajstletnem presledku izšel peti, zadnji zvezek Kranjske čbelice, je ta almanah spet stopil v ospredje kulturnega dogajanja in zanimanja. Stritar je bil takrat v trinajstem letu in v drugem razredu ljubljanske gimnazije. Najbrž je kmalu odkril tudi, da se za črkama M. K. pod »njegovo« pesmijo iz prvega zvezka Čbelice skriva sam urednik Miha Kastelic. Ko je postal višješolec, pa je seveda imel priložnost tega svojega dolenskega rojaka kot kustosa licejske knjižnice še pobbliže spoznati.

Pri obravnavanem reminiscenčnem postopku pa je, smemo domnevati, udeležen še en vzgib. Prav v oktobru, ko je Stritar pisal Zorina, je namreč Kastelic umrl (oktobra 1868), in pisatelj se je oddolžil spominu nanj tako, da je z ustvarjalnim navdihom prepletel svoj čustveni spominski opis z nekaterimi prvina mi iz ljube mu Kastelčeve pesmi. Šlo je potemtakem za tiho počastitveno dejanje.

Navrzimo še vprašanje ob Bevkovi povesti Jagoda (1930): lahko da gre tudi v tej bridki pastirski zgodbi za nadaljnji prenos imena, tokrat za kozico z usodno vlogo. Stritar je bil v tistem času precej bran. Vsekakor je Bevku (rojenemu 1890) morala že v šolskih letih priti v roke njegova zbirka za mladino *Pod lipo*, ki jo je 1895 izdala Mohorjeva družba z željo, da postane to delo prava narodna knjiga (gl. ZD 8, str. 464 in 467). In že kar tretja Stritarjeva pesem *Večer* se konča s tole kitico:

*Jagodo, sivko in dimo – / dobro napasle so se –/
urno domov poženimo, / one so site, mi ne!*

Ker je bilo ime *jagoda* za rdečkasto kravo znano tudi na Tolminskem, kjer ga je zapisal Fran Erjavec (navajam po Pleteršniku), je bilo za Bevka lahko seveda domače, vendar s tem literarni vpliv pri uporabi ni izključen. Zanimivo je, da kake Jagode v njegovi prvi knjigi *Pastirci pri kresu in plesu* (pesmice, 1920) ne srečamo, ima pa Čado in Dimo.

Stanko Kotnik
Pedagoška fakulteta v Mariboru

NEKATERI PRIMERI IN PROBLEMI INTERPRETACIJE IN SINTEZE UMETNOSTNEGA BESEDILA V OSNOVNI ŠOLI

Obravnava umetnostnega besedila ima v osnovni šoli trdno zakoreninjen prostor v učnem načrtu. Že doslej je učni načrt ustrezno poudarjal in ovrednotil obravnavo beril; novi učni načrt (*Program življenja in dela osnovne šole*, Ljubljana, 1984) pa prvič določa tudi število ur za obravnavo posameznih področij pouka slovenskega jezika v vsakem razredu (za primerjavo: v 5. razredu so ure razdeljene takole: jezikovna vzgoja 50, sporočanje 36, književna vzgoja 44, filmska in TV vzgoja 6 in aktualizacija pouka 4 ure). V književno vzgojo vključuje načrt branje in obravnavo beril, književnost in literarno teorijo ter domače branje. Poleg razporeditve snovi in ur pa ima še pojasnila in navodila, ki imajo značaj splošnih metodičnih napotkov. K temu je Zavod SR Slovenije za šolstvo poskrbel še za obširnejša metodična navodila, ki izhajajo v reviji *Vzgoja in izobraževanje*.

Vendar je za uspešno obravnavo v osnovni šoli vse to premalo. Slovenski osnovnošolski učitelji nimajo metodičnega priročnika za obravnavo besedil, še manj pa celostno sodobno metodiko. Še najuspešnejši priročnik za nižje razrede je Marije Kolarjeve *Umetnostno besedilo in učenec*, ki je izšlo pri mariborski pedagoški akademiji. Delo je v prvi vrsti praktične narave, saj podrobno obravnava po deset izbranih besedil v vsakem razredu.

Šolska interpretacija umetnostnega besedila (kratkega berila) zahteva, da učenci po motivaciji najprej enovito, v celoti sprejmejo besedilo, ga podrobno razčlenjujejo in spoznajo, nato pa ga v sintezi ponovno sprejmejo ali oddajo v celoti. Takšno obravnavo priporoča večina sodobne metodične literature v Jugoslaviji in v praksi se je tako delo pokazalo kot uspešno. Literatura teoretično celostno obravnava šolsko interpretacijo umetnostnega besedila od uvodne motivacije do nalog za samostojno delo izven pouka.

Pri tem so nekatere faze pouka teoretično in praktično pogosto podrobno obravnavane, pri nekaterih fazah pa tako sistematično teoretično in praktično obdelavo pogrešamo.

Opozoriti želim na nekatere probleme in pojave pri *interpretaciji* (analizi, obravnavi) in *sintezi* obravnavanja umetnostnih besedil.

Poti k cilju je mnogo in so različne, zato bi jih bilo potrebno čimbolj v celoti in kritično zbrati in urediti ter objaviti bodisi po delih ali v celoti z vsemi možnimi (poznanimi in novimi) pripomočki vred. V Sloveniji se o tem zelo malo objavlja, saj je metodika nasploh v podrejenem položaju tako na kadrovskih šolah kot v literaturi. Dober premik naprej je bil narejen v novih programih za izobraževanje učiteljev na visoki stopnji.

Iz širokega spektra interpretacije in sinteze navajam nekatere značilne primere za obravnavo v osnovni šoli, še posebej na razredni stopnji. Ob tem opozarjam na probleme, ki nastajajo v zvezi s tem.

Interpretacija lahko obravnava različne ravnine in elemente besedila, seveda pa ne vseh hkrati, ne vseh pri obravnavi istega besedila ali v isti učni uri.

Kadar imamo problemski pouk, takrat je bistveno problem zastaviti (odpreti) in ga na istem področju – isti kraj, oseba, motiv idr. – tudi končati (zapreti). To je možno z različnimi

* Prebrano na 11. kongresu Zveze slavističnih društev Jugoslavije 16.–19. oktobra 1985 v Sarajevu.

postopki in pripomočki, tako od fraze do novega upovedovanja, od odlomka do spoznanja knjige, od glasbene ali likovne motivacije do glasbenega ali likovnega sporočila ipd.

V 4. razredu sta v berilih *Smetiščni muc* in *Kako kuhamo krompirjevo juho* zanimivi frazi, ki ju lahko uporabimo za izhodišče: »*Če ti to kaj pove*« in »*Da je krompirjeva juha okusna, mora vanjo stopiti svinja*«. V prvem primeru gre za zafrkljivo vzvišenost, iz katere veje misel, da drugi sogovornik prav malo ve. V drugem primeru je preneseni pomen med *svinja stopi v juho* in v *juhi je treba skuhati svinjske tace*. Oboje je tudi osnovni moto teh dveh beril.

Do odlomka se avtorji slovenskih beril obnašajo precej mačehovsko, saj le redko zvemo, da gre za odlomek. In vendar je lahko obravnava odlomka odlično izhodišče za spodbujanje branja cele knjige. Pogosto bi ob obravnavi odlomka vsebino celotneje, bolj poglobljeno spoznali, če bi vsaj učitelj poznal druge okoliščine v knjigi. Tak tipični primer je v tretjem razredu berilo *Čez Savo*. Šele poznavanje celotne knjige (za šolo prirejane izdaje Haceta *Iz komisarjevih zapiskov*) nas natančneje postavi v okoliščine – leto vojne, kraj, osebe, njihova naloga.

Podoben odnos kot do odlomka je v naših berilih tudi do prevoda. Le redko zvemo, da je besedilo prevedeno, še redkeje pa, iz katerega jezika je prevedeno, čeprav je v berilih precej besedil, ki niso slovenskega izvora. V posameznih razredih v naših osnovnih šolah pa so poleg Slovencev tudi otroci drugih narodov in narodnosti. In zakaj ne bi učenci že od zgodnjih let spoznivali, da obstaja več narodov in kultur, saj so vendar v stiku z vsem tem!

Glasbena motivacija pri obravnavi pesmi *Naša vojska* (*Kdo pa so ti mladi fantje*) lahko izvira iz predvajanja petja in iz pomena »naša vojska«, problem pa se da uspešno zaključiti s spodbujeno željo učencev, da se pri glasbeni vzgoji naučijo pesem peti, ker je vsebina »naša vojska« postala njihova vsebina.

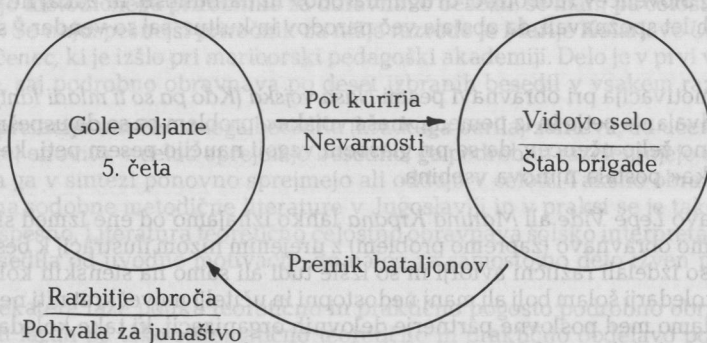
Za obravnavo *Lepe Vide* ali *Martina Krpana* lahko izhajamo od ene izmed slik ilustracij in zaključimo obravnavo (zapremo problem) z urejenim nizom ilustracij k besedilu. Take ilustracije so izdelali različni avtorji in so izšle tudi ali samo na stenskih koledarjih. Žal pa so taki koledarji šolam bolj ali manj nedostopni in učitelji največkrat niti ne vedo zanje, saj ne spadamo med poslovne partnerje delovnih organizacij, ki take koledarje razpošiljajo. Potrebno bi bilo vse dostopne in uporabne vire zbrati in ponuditi šolam kot gradivo za pouk. (Leta 1977 je izšel na 6 in 12 straneh barvni stenski koledar z reprodukcijami Perkovih olj *Lepe Vide* v velikosti 41 × 31 cm, leta 1983 pa koledar s kraljevimi ilustracijami *Martina Krpana* s slovenskimi, srbohrvatskimi in angleškimi podnapisi in spremnim besedilom – izdala Galerija Božidar Jakac v Kostanjevici na Krki, tisk Večer, Maribor, 1982.)

Jezikovne posebnosti v besedilih uvajajo učence v spoznavanje stilne zaznamovanosti in s tem v spoznavanje razvejenosti jezika. V drugem razredu je v berilu *Bela kepa* primer slabšalnih besed – mače, pritepsti se. Učenci spoznajo slabšalni prizvok in pomen besed ter seveda tudi njihovo nevtrarno rabo. V nadaljevanju pa slabšalnost primerjajo še z drugimi znanimi slabšalnimi izrazi. Po izvoru besed lahko spoznajo prvotni in preneseni pomen, npr. pri *Vorančevi Poti iz šole* je saninec kot sneg, primeren za vprežne sani. Tu prenos pomena ni zapleten in je hitro spoznaven. Pri besedi kraguljčki v istem tekstu pa je potrebno spoznati daljšo pot prenosa pomena. Sprva so imeli drobne zvončke privezane na noge kragulji ali sokoli lovci. Ti zvončki so opozarjali gospodarja, kje je njihova ptica. Zvončki, ki jih obesimo na konje, so tudi majhni in pravtako opozarjajo okolico, kod dirjajo konji. Pomen majhnosti in opozarjanja je ostal, z njim je ostal prvotni izvor kragulj, njegovo vlogo nosilca zvončkov pa je prevzel konj. In vendar se zvončki ne imenujejo konjički, temveč kraguljčki.

Analiza moralnih, psiholoških in filozofskih lastnosti junakov razvija in utrjuje v učencih moralne vrednote in jih vodi v spoznavanje različnosti ljudi in sveta. Pri tem še posebej razvijamo temeljne lastnosti socialistične morale, kot so odnos do dela (npr. v berilu Roke), odnos do družbene lastnine in do socialističnega samoupravljanja. Učenci spoznavajo različna psihološka stanja (strah, pogum) in različne poglede na svet (od vraževnosti in pobožnosti do dialektičnega materializma).

Obravnava zgradbe besedila utrjuje književnoteoretična spoznanja, ponazarja prostor in čas in razvija analitično in sintetično mišljenje ter vodi k redu, urejenosti v sporočanju. S primeroma *Kurir Pete čete* in *Potolčeni kramoh* skušamo ujeti prostor in urejenost sporočila. Z geometrijskimi oznakami prostora in s črtnimi oznakami gibanja lahko ponazorimo ves potek dogajanja. Pri *Potolčenem kramohu* (6. razred) ponazorimo pot iz šole domov in igro ob potoku ter najbistvenejše dogodke. Obenem pa ponazorimo zgradbo sporočila in pridobimo pisno dispozicijo za obnovo.

B. Čopić: KURIR PETE ČETE

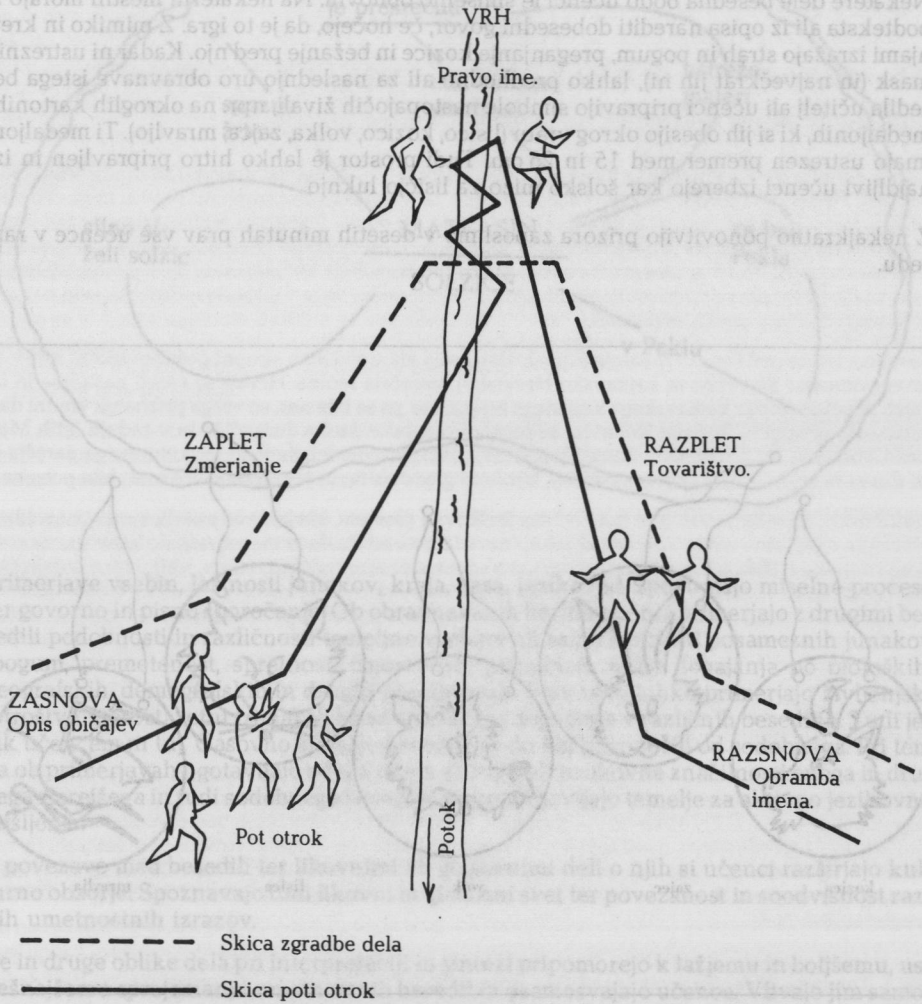
Stik začetek-konec (ali kjer problem odpremo, tam ga tudi zapremo) lahko prostorsko tipično najdemo v *Kurirju Pete čete*, kjer se dogajanje prične z obkolutitvijo na Golih poljanah in se po razbitju obroča prav tako na Golih poljanah razreši. V *Solzicah* je na začetku in koncu v ospredju mati. Najprej si močno zaželi solzic (cvetja), na koncu pa je neizmerno vesela dečkovega dejanja (poguma in žrtvovanja).

To so le nekatere poti v tistem delu interpretacijske obravnave besedila, ki zajema navadno središčni del učnega procesa.

Oglejmo si še primere *sinteze!* Ta mora združiti vsa spoznanja o umetnostnem besedilu (spoznavni in čustveni svet), tako da dobi besedilo višjo kvaliteto kot pri prvem sprejemanju. Od začetka obravnave besedila, ko so ga učenci prvič sprejeli v celoti, se je ta celotnost razbila, zato jo je treba ponovno vzpostaviti in dobiti mora višjo kvaliteto. To je seveda možno, saj sedaj učenci že marsikaj razumejo, kar so na začetku morda samo slutili.

Med mnogimi oblikami sinteze naj navedem dramatizacijo, obnovo, primerjavo, likovno in glasbeno povezavo ter vkomponiranje odlomka v celoto.

PREŽIHOV VORANC: Potolčeni kramoh

Ob *Potolčenem kramohu* se lahko skica skoraj pokriva s skico zgradbe sporočila. Če pa posamezne faze ali dele poimenujemo s konkretnimi vsebinami, dobimo dispozicijo za obnavljanje, sestavljeno iz petih točk.

Prežihov Voranc: *Potolčeni kramoh*:

1. opis običajev, 2. zmerjanje, 3. pravo ime, 4. tovarištvo, 5. obramba imena.

Dramatizacija besedila, ki ni pisano v obliki dramskega teksta, zahteva od učencev dobesedne ponovitve, smiselne obnovitve, ustavčitve, igro mimike in kretenj, opredmete-

nje, organizacijo prostora ipd. V besedilu *Lisica in kozica* (3. razred) so možni vsi ti pojavi. Lisica govori ves čas skoraj isto besedilo, zato se ga učenci (igralci lisice) naučijo na pamet. Nekatere dele besedila bodo učenci le smiselno obnovili. Na nekaterih mestih morajo iz podteksta ali iz opisa narediti dobesedni govor, če hočejo, da je to igra. Z mimiko in kretnjami izražajo strah in pogum, preganjanje kozice in bežanje pred njo. Kadar ni ustreznih mask (in največkrat jih ni), lahko predhodno ali za naslednjo uro obravnave istega besedila učitelj ali učenci pripravijo simbole nastopajočih živali, npr. na okroglih kartonih-medaljonih, ki si jih obesijo okrog vratu (lisico, kozico, volka, zajca, mravljjo). Ti medaljoni imajo ustrezen premer med 15 in 25 cm. Tudi prostor je lahko hitro pripravljen in iznajdljivi učenci izberejo kar šolsko mizo za lisičjo luknjo.

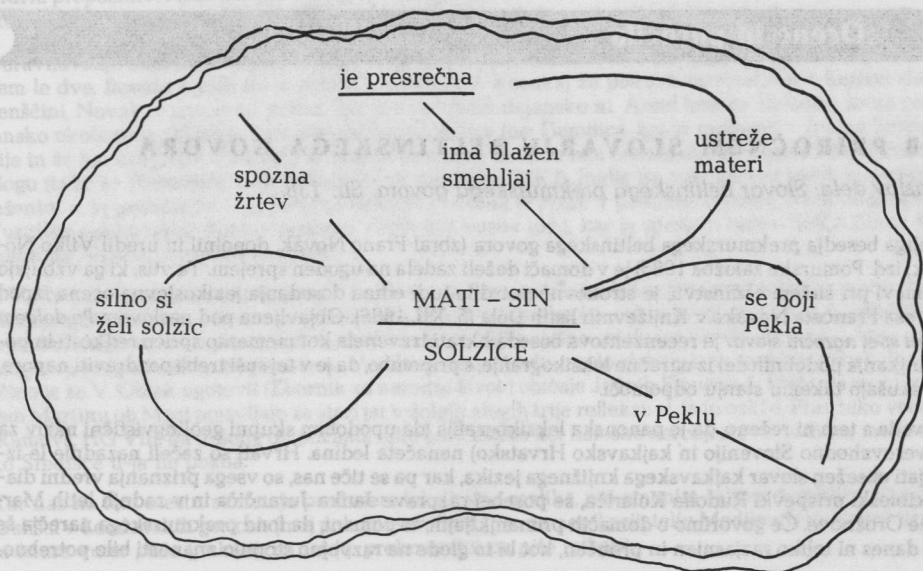
Z nekajkratno ponovitvijo prizora zaposlimo v desetih minutah prav vse učence v razredu.

Obnove vseh vrst aktivirajo učenčev intelekt in spodbujajo organizirano delo. Tako pri ustnih kot pri pisnih obnovah je ustrezno pripraviti dispozicijo, ki učence vodi skozi sporočilo. Včasih je taka dispozicija dana že s samo zgradbo besedila (npr. pri *Kurirju pete čete* ali pri *Potolčenem kramohu*), spet drugač so to lahko likovna dela, ki jih učenci uredijo v vrstni red in nato ob njih sporočajo. Lahko so točke dispozicije razvrščene po številčnem ali abecednem redu, lahko pa so podane tudi v obliki miselnega vzorca, kjer mora biti posebej poudarjen osrednji problem, iz katerega izvirajo drugi problemi. Če se le da, oblikujemo vzorec v videz možganov, kot to uspešno dela angleški psiholog Tony Buzan.

Za primer navajam Vorančeve *Solzice*.

Primerjave vsebin, lastnosti junakov, kraja, časa, jezika ipd. spodbujajo miselne procese ter govorno in pisno sporočanje. Ob obravnavanih berilih učenci primerjajo z drugimi besedili podobnosti in različnosti temeljne vsebine ali samo lastnosti posameznih junakov (pogum, premetenost, spretnost, cimeravost); primerjajo kraje dogajanja po bioloških, geografskih, demografskih in drugih posebnostih. Prav tako lahko primerjajo življenjski (otročstvo, starost), letni (zima) ali zgodovinski čas dogajanja v različnih besedilih. Tudi jezik učencem ni tuj. Časovno starejše besedilo bodo kaj hitro ločili od sodobnega. Pri tem pa ob primerjavah ugotavljajo odnos novo: starejše ali jezikovne značilnosti enega in drugega starejšega in tudi sodobnega besedila. Tako si razvijajo temelje za aktivno jezikovno mišljenje.

S povezavo med besedili ter likovnimi ali glasbenimi deli o njih si učenci razširjajo kulturno obzorje. Spoznavajo tudi likovni in glasbeni svet ter povezanost in soodvisnost raznih umetnostnih izrazov.

Te in druge oblike dela pri interpretaciji in sintezi pripomorejo k lažjemu in boljшему, uspešnejšemu sprejemanju umetnostnih besedil in osamosvajajo učence. Vlivajo jim samozavest in jih vodijo k temu, da bodo znali tudi samostojno uspešno sprejemati kulturo z branjem, poslušanjem, gledanjem, pripovedovanjem.

Naloga metodikov in vseh, ki se ukvarjajo s poukom, je, da uspešne oblike pouka spoznavajo, urejajo, zbirajo gradivo in ga objavljajo, da bo dostopno učiteljem in prek njih tudi učencem. Učni načrt je vnaprej določil za vsak razred po 25 besedil. Sedaj je potrebno za vsako besedilo urediti dosje z možnimi metodičnimi postopki in z dosegljivim didaktičnim gradivom.

Jože Lipnik

Pedagoška fakulteta v Mariboru

OB PRIROČNEM SLOVARJU BELTINSKEGA GOVORA

Naslov dela: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*. Str. 138.

Knjiga besedja prekmurskega beltinskega govora (zbral Franc Novak, dopolnil in uredil Vilko Novak, izd. Pomurska založba 1985) je v domači deželi zadela na ugoden sprejem. Ta vtis, ki ga vzbujajo odmevi pri širšem občinstvu, je strokovno potrdila tudi edina dosedanja jezikoslovna ocena izpod peresa Franceta Novaka v Književnih listih Dela (5. XII. 1985). Objavljena pod naslovom *Po dolgem času spet narečni slovar* je recenzentova beseda hkrati izzvenela kot memento spriči redkosti in pomanjkanja podobnih del iz narečne leksikografije, s pripombo, da je v tej suši treba pozdraviti napore, ki skušajo takemu stanju odpomoci.

Seveda s tem ni rečeno, da je panonska leksikografija (da upodobim skupni geolingvistični naziv za severovzhodno Slovenijo in kajkavsko Hrvaško) nenačeta ledina. Hrvati so začeli nazadnje le izdajati obsežen slovar kajkavskega knjižnega jezika, kar pa se tiče nas, so vsega priznanja vredni dialektološki prispevki Rudolfa Kolariča, še posebej razprave Janka Jurančiča in v zadnjih letih Martine Orožnove. Če govorimo o domačih primanjkljajih, to pomeni, da fond prekmurskega narečja še do danes ni toliko razjasnjen in proučen, kot bi to glede na razvojno stopnjo znanosti bilo potrebno.

Prekmursko narečje je vse prej kot enovita jezikovna ploskev, kot bi se to morda komu iz osrednje Slovenije nasplošno zdelo. Kot dokaz lahko navedemo vsaj Pavlovo monografijo o fonetiki cankovskega narečja (1909) ali Vratuševu obravnavo severnoprekmuških govorov, vključno s porabskim (Slovenski jezik 1939). Da se prekmurski govori do neke mere med seboj razlikujejo, so zabeležili že v prejšnjem stoletju. J. Csaplovics (Čaplovič) je v objavi Košičevega narodopisnega gradiva v madžarski znanstveni reviji Tudományos Gyűjtemény napisal: »Toda Prekmurci ne govorijo povsod enako, vsako področje ima nekaj posebnega.« (1828, v nemščini 1829). In drugi, Ferenc Gönczi, je omenil v obravnavi življenja in ljudskih običajev dolnjih Prekmurcev (A zalamegyei vendek, prvič objavljeno 1887, v knjižici 1914), da pri teh obstajajo razlike v govoru »skoraj od vasi do vasi«, bodisi leksikalne ali fonetično-artikulacijske.

Avtor in prireditelj sta slovarček (z 8 tisoč besedami) jasno omejila na beltinski okoliš, ki je iz preteklosti znan tudi po tem, da je iz njega črpal zapise (v narečju seveda) Števan Kūhar (Narodno blago vogrskij Slovincov, ČZN 1910–1914). Veliko je vredno, da je pri številnih besedah označen tudi etimološki izvor (predvsem iz madžarščine in nemščine). Zbiranje Franca Novaka se je ravnalo po današnji živi govorici in s tem pomembno dopolnjuje Pleteršnikove narečne navedbe, ki so objavljene v prilagojeni knjižno normirani obliki (neupoštevana narečna vokalna barva, brez dvoglasnikov in preglazenih ü in ö).

Slovarček je seveda bolj praktične, manj dialektološko znanstvene vrste (kot je bil npr. črnovrški dialekt I. Tominca 1964). Po svoje bo koristil slovenistu, ki se zanima za prekmurščino, pa tudi drugi, kulturni zgodovinarji in domoznanci ga bodo s pridom jemali v roke.

Naj vsaj ob nekaterih primerih nakažem, katera študijsko zastavljena navezovanja se nudijo ob slovarčku.

1. Znotraj prekmurščine same. Čeprav je v tem pogledu fonetična oblika besed manj označevalna kot leksikalna, začnimo vseeno pri fonetičnem pojavu, pri znanem prekmurškem prehodu *j* v *d'*. Oszkár Asbóth je tej najznačilnejši prekmurski fonetični razločilnici (ki jo je opazoval tudi v sosednjih madžarskih narečjih) posvetil vidno študijo (1909). Beltinci (kar je v uvodu svoje fonetike deloma povedal že Pavel) sodijo v ožji pas med Muro in doljno Lendavo, kjer je ostal prvotni *j*: jama, ječmen. Dejal bi, da ta fonetični pojav vse od Asbótha dalje ni pritegnil toliko znanstvenega zanimanja, kot bi zaslužil. Drugo znanstveno vprašanje, ki se veže na omenjeni fonetični pojav, izhaja iz zapažanja, da je stara knjižna prekmurščina dajala prednost manjšinski rabi *j*. Že tisti prvi, ki so pisali v prekmurščini (začenši s Temlinom 1715) in ki so kot protestanti očitno doma na področju z *d'*, rabijo pretežno *j* ali vsaj oboje mešajo (prim. za Š. Kuzmič 1771: jeszti:gejzdi). Podobno Kardoš (u. 1875) v li-

terarni prepesnitvi Aranyevega Toldija. Menda je vidnejša izjema J. Fliszár (Flisar) s svojim madžarsko-prekmurskim slovarčkom (1921), kjer najdemo vztrajno rabo *d'* (= 94).

Obravnavanje leksikalnih različic znotraj prekmurščine bi zahtevalo precej prostora. Tu naj navedem le dve. Besede *kolnik* (ki je preko Kranjca in J. Kozaka) že povsem udomačena v knjižni slovenščini, Novakov slovar ne pozna, ker je v Beltincih dejansko ni. Areal besede zavzema samo polansko okolico do vključno vasi Nedelica in Gomilice (ne: Gomilica, kot je zapisano v Atlasu Slovenije in še kje drugje); v Turnišču je beseda neznana. Seveda ima beseda *kolnik* naglas na končnem zlogu (tako že Pleteršnik, tudi Belostenec in nazadnje SSKJ), ljudje na vasi govore *konik* (z nenaglašeni o, ki prehaja že v u). Izrazita beltinska beseda je *potáč* v pomenu »bicikl«, 6 km oddaljeno Turnišče pozna *potáč* samo v pomenu »kolo (pri vozu« ipd.), kar je sprejeto tudi v SSKJ. (Prim. še *bajusi* za »brke«, Turnišče: *mustači*).

2. V sklopu panonskih narečij. Znano je, da se trije panonski narečni pasovi med seboj bistveno razlikujejo po vokalnem ustroju: prekmurščina ima dvoglasnike (ei, ou) in preglašena ö in ü, prleščina je monoftongizirana in pozna tudi ü, medtem ko je kajkavščina ostala pri prvotnem stanju, brez diftongov in preglašeni samoglasnikov. Vendar je ta ugotovitev zelo globalna: za medjimursko kajkavščino je že V. Oblak ugotovil (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, I, 1896), da se v Svetem Martinu ob Muri pojavljajo za stari jat v dolgih zlogih trije refleksi: ei, ie in ozki e. Prav tako vemo (Ramovš, HG VII), da diftong ou poznata tako goričansko kot haloško narečje, prvo tudi uo, medtem ko Središče ü-ja ne pozna.

Ker nas na tem mestu zanimajo predvsem leksikalne razlike, naj omenim šaljivo domisljico, ki sem jo slišal v Lendavskih gorica (moj pokojni sorodnik jo je namenil prijatelju Medjimurcu): na oni strani Mure veter *puše* (puhati), na tej (tj. prekmurski) pa *piše* (pihati).

Kot skupni panonski fond je mogoče umevati besedo *sto* za »miza«, tako tudi Belostenec. Književnoslovenski »stol« je pri Prekmurcih *stolec*. Iz govora, ki je rabil *sto* za »miza«, so Madžari prevzeli svoj *asztal*. Lahko bi se sklicevali na ugotovitev prof. Istvána Kniezse (Die Sprache der alter Slauen Transdanubiens, Studia Slavica/I, 1955), da so Madžari prevzeli slovanske izposojenke od južnoslovanskega prebivalstva, ki je živelo pred njihovo naselitvijo v Panoniji (prim. mojo oceno v Slavistični reviji 1956).

In še značilni prekmursko-prleški *guč* (prim. Modrinjak: pesmi so lübezni guč). Belostenec besede ne pozna. Prekmurci se *pogučavlejo*, medtem ko se – kolikor imam v ušesu – Medjimurci *spominjajo*. Bodi omenjeno na tem mestu, da so mi tuje nekakšne osrednjeslovenske prilagoditve kot je »golčati« (Kranjec v Stricah). Že zdavnaj se je sam Levstik uprl taki rabi (ZD VII, str. 63, 69 in opombe).

3. Zbiratelj je očitno črpal predvsem iz izvirnega domačega besedišča, kakor se je ohranilo kot izročilo prejšnjih rodov. Tako je razumeti, da je puščal ob strani novodobne (tehnično civilizacijske in upravne) termine, ki so dobili mesto v današnjem pogovornem jeziku. Med arhaične besede štejeta npr. termina *spravišče* (»skupščina«) in *dugovanje* (»stvar«), oba sta prišla od kajkavske strani (tudi v spisih Dalskega) in sta se knjižno udomačila (rabi ju tudi publicist I. Agustič).

Ob navedenih besedah je prav omeniti, da je stara prekmurščina v knjižni rabi izoblikovala nekatere značilnosti izbranega stila, zlasti seveda za cerkvene obredne namene (v dveh, zelo podobnih variantah). Zavedajoč se stilne izdelanosti cerkvene rabe prekmurščine se je domača duhovščina v obdobju med dvema vojnama le s težkim srcem odpovedovala rabi narečja v cerkvi (župnik Sakovič npr. ni zmožal sprejeti »posvečeno bodi« za domače »sveti se« v očenašul).

Slovarček bo nedvomno prišel prav tudi pokrajinskim domoznanskim prizadevanjem. Sosedni Madžari so nas na tem področju v marsičem prekosili; naj omenim le, da so v zadnjem času izdali leksikon osebnih in ledinskih imen našega mejnega področja. Za domača demografska in kulturnozgodovinska proučevanja so nastavki že v mnogočem izdelani (zgodovinarja Zelko in Škafar). K temu, zlasti k proučevanju naselitve, bi morala dati svoj delež še analiza jezika.

Štefan Barbarič
Slovanska knjižnica v Ljubljani

V TEM LETNIKU JEZIKA IN SLOVSTVA SO SODELOVALI

Štefan Barbarič, Slovanska knjižnica v Ljubljani
Marja Bešter, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Michael Biggins, Kanzaška univerza v Lawrencu
Katarina Bogataj-Gradišnik, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Zoran Božič, Srednja družboslovna, ekonomska šola v Novi Gorici
Franca Buttolo, Znanstvenoraziskovalni center SAZU v Ljubljani
Janko Čar, Pedagoška fakulteta v Mariboru
Dušan Čop, Ljubljana
Janez Dolenc, Šolski center Vojvodina v Tolminu
Marjan Dolgan, Znanstvenoraziskovalni center SAZU v Ljubljani
Igor Gedrih, Srednja vzgojiteljska šola v Ljubljani
Mihael Glavan, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani
Janez Gradišnik, Ljubljana
Miran Hladnik, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Jasna Honzak-Jahič, Filozofska fakulteta v Sarajevu
Zoltan Jan, Tehniški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani
Marko Juvan, Ljubljana
Gregor Kocijan, Pedagoška akademija v Ljubljani
Jože Koruza, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Janko Kos, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Stanko Kotnik, Pedagoška fakulteta v Mariboru
Boža Krakar-Vogel, Srednje ekonomska šola Boris Kidrič v Ljubljani
Marko Kranjec, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Olga Kunst-Gnamuš, Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja v Ljubljani
Jože Lipnik, Pedagoška fakulteta v Mariboru
Alenka Logar-Pleško, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Viktor Majdič, Pedagoška akademija v Ljubljani
Joža Mahnič, Akademija za glasbo v Ljubljani
Pavle Merku, Trst
Vilko Novak, Ljubljana
Irena Novak-Popov, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Janez Orešnik, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Božena Orožen, Knjižnica Edvarda Kardelja v Celju
Martina Orožen, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Konstantin Palkovič, Univerza Komenskega v Bratislavi
Boris Paternu, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Marija Petrov-Slodnjak, Univerza v Salzburgu
Marija Pirjevec, Filozofska fakulteta v Trstu
Katja Podbevšek, AGRFT v Ljubljani
Breda Pogorelec, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Radoslav Poljanec, Zagreb
Denis Poniž, Ljubljana
Matej Rode, Srednja zdravstvena šola v Celju
Jurij Rojs, Pedagoška fakulteta v Mariboru
Aleksander Skaza, Filozofska fakulteta v Ljubljani
Viktor Smolej, Ljubljana
Marija Stanonik, Znanstvenoraziskovalni center SAZU v Ljubljani
Mate Šimundić, Pedagoška fakulteta v Mariboru
Miran Štuhec, Gradbena srednja šola Borisa Kraigherja v Mariboru
Mojca Terseglav, Srednja šola za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani
Franc Žagar, Pedagoška akademija v Ljubljani

**Naročnike, ki še niso poravnali letošnje naročnine (1985/86), prosimo, da jo nakažejo na naslov:
Slavistično društvo Slovenije Ljubljana (za JIS): 50100-678-45265!**